

Ιστορία ΣΤ΄ Δημοτικού

**Ιστορία του νεότερου
και σύγχρονου κόσμου**

Βιβλίο μαθητή

Τόμος 1ος

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Ιωάννης Κολιόπουλος

Ομότιμος Καθηγητής

Ιάκωβος Μιχαηλίδης

Επίκουρος Καθηγητής, ΑΠΘ

Αθανάσιος Καλλιανιώτης

Σχ. Σύμβουλος Δρ Νεότερης
Ιστορίας

Χαράλαμπος Μηνάογλου

Εκπ/κός, Δ.Ε. Δρ Νεότερης Ιστορίας

ΚΡΙΤΕΣ - ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Ελένη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη

Καθηγήτρια, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Ιωάννης Κάππος

Σχολικός Σύμβουλος

Αντώνης Σμυρναίος

Σχολικός Σύμβουλος

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Βασίλης Δημητριάδης, Φιλολόγος

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**Ιωάννης Κολιόπουλος
Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Αθανάσιος Καλλιανιώτης
Χαράλαμπος Μηνάογλου**

Ιστορία ΣΤ΄ Δημοτικού

**Ιστορία του νεότερου
και σύγχρονου κόσμου**

Τόμος 1ος

**ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ
ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔ. ΙΝΣΤΙΤ.**

**Γεώργιος Σκαλιάπας,
Σύμβουλος Παιδαγ/κού Ινστιτούτου
Ιωάννης Παπαγρηγορίου*
Π. Σύμβουλος Παιδ/κού Ινστιτούτου**

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

**University Studio Press
Εκδόσεις Επιστημονικών Βιβλίων
& Περιοδικών**

Η προσαρμογή του βιβλίου έγινε από την Ομάδα ανάπτυξης ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού προσβάσιμου από αμβλύωπες μαθητές, του έργου «Σχεδιασμός και Ανάπτυξη προσβάσιμου εκπαιδευτικού και εποπτικού υλικού για μαθητές με αναπηρίες – Οριζόντια Πράξη».

---

*συμμετείχε στο πρώτο μέρος του διδακτικού πακέτου

Στους μικρούς μας φίλους, μαθητές της ΣΤ΄ Δημοτικού

Αγαπητά μας παιδιά, στη διάρκεια της περσινής χρονιάς γνωρίσατε την ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, που ολοκληρώθηκε με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453. Στους 11 περίπου αιώνες που κράτησε η κυριαρχία των Βυζαντινών διδαχθήκατε στοιχεία από την πολιτική ζωή, την οικονομία, τον πολιτισμό και την καθημερινή ζωή της αυτοκρατορίας που ξεκίνησε ως ρωμαϊκό και κατέληξε ως ελληνικό κράτος. Φέτος θα συνεχίσουμε το συναρπαστικό μας ταξίδι στην Ιστορία με το βιβλίο «Ιστορία του νεότερου και σύγχρονου κόσμου». Είναι μια περίοδος πολύ σημαντική, η οποία ξεκινά από την Άλωση της Κωνσταντι-

νούπολης και φτάνει μέχρι τις μέρες μας. Θα μας απασχολήσει κυρίως η ιστορία της πατρίδας μας, η ελληνική Ιστορία. Θα μιλήσουμε όμως και για τις εξελίξεις όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στην Ευρώπη και στον κόσμο ολόκληρο.

Για την περίοδο της ελληνικής ιστορίας, από την Άλωση έως την Επανάσταση του 1821 με την οποία δημιουργήθηκε το σύγχρονο ελληνικό κράτος, θα αναφερθούμε στις εξελίξεις στις ιστορικές ελληνικές χώρες. Με τον όρο αυτό εννοούμε τις περιοχές που αποτελούν την ελληνική χερσόνησο, τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου πελάγους, τη Μικρά Ασία, τον Πόντο, την Ανατολική Θράκη καθώς και την Κύπρο. Αυτές ήταν οι περιοχές όπου άκμασε ανέκαθεν ο ελληνικός πολιτισμός και όπου κατοικούσαν Έλληνες.

Στόχος μας είναι να σας μιλήσουμε για πρόσωπα και γεγονότα, μεγάλες μάχες και καταστροφικούς πολέμους μα και για τα ειρηνικά έργα των ανθρώπων, τον πολιτισμό που δημιούργησαν. Πιστεύουμε ότι έτσι θα σας βοηθήσουμε να καταλάβετε ότι η Ιστορία είναι τελικά η ίδια η ανθρώπινη ζωή, με τις καλές και τις άσχημες στιγμές της, και γι' αυτό πρέπει να την αντιμετωπίζουμε με σεβασμό.

Ελπίζουμε ότι ολοκληρώνοντας τη φετινή σχολική χρονιά σας, θα έχετε αποκτήσει περισσότερες ιστορικές γνώσεις αλλά κυρίων κριτική σκέψη και αγάπη για το παρελθόν, που είναι χρήσιμες για να σχεδιάσετε το μέλλον.

Καλή σχολική χρονιά!

Οι συγγραφείς του βιβλίου

Σημείωμα

Μικροί μας φίλοι.

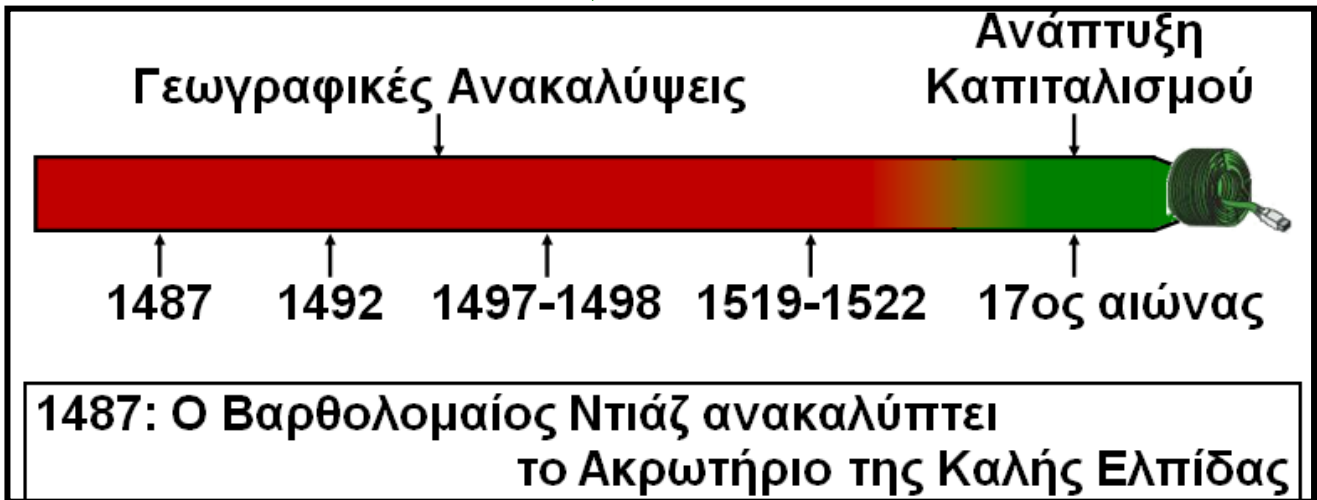
Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας θα μπορέσετε να το χρησιμοποιήσετε και να το χαρείτε καλύτερα, αν προσέξετε τον τρόπο που έχει γραφεί.

Κάθε κεφάλαιο ξεκινά με μια **εισαγωγή** (προοργανωτής)

Στα τέλη του 18ου αιώνα ξέσπασαν δύο μεγάλες επαναστάσεις: η **Αμερικανική Επανάσταση**, το 1776 και η **Γαλλική Επανάσταση**, το 1789. Οι επαναστάσεις αυτές επηρεάσθη-καν από τις ιδέες του Διαφωτισμού.

και την **ιστορική γραμμή**,

πάνω στην οποία τοποθετούνται τα διάφορα ιστορικά γεγονότα. Ακολουθεί η αφήγηση, που πλαισιώνεται από το γλωσσάρι, όπου ερμηνεύονται άγνωστοι και τεχνικοί όροι, οι στήλες «Οι πηγές αφηγούνται» και «Ματιά στο παρελθόν» καθώς και εικονογραφικό υλικό. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με **ερωτήματα**

👉 Ερωτήματα

- Ποιοι καλλιτεχνικοί και επιστημονικοί τομείς αναπτύχθηκαν κυρίως την περίοδο της Αναγέννησης;

κατανόησης και ερωτήματα επί των πηγών, για να ενισχύσουν την κριτική σας ικανότητα και να σας βοηθήσουν να κάνετε τους απαραίτητους συσχετισμούς.

Υπογραμμισμένες είναι οι λέξεις που ερμηνεύονται στο γλωσσάρι, ενώ με έντονα γράμματα οι βασικές λέξεις του κάθε κεφαλαίου.

Στη στήλη «Οι πηγές αφηγούνται»

Οι πηγές αφηγούνται...

περιλαμβάνονται κείμενα σύγχρονα των γεγονότων που αναλύονται. Οι πηγές έχουν ως σκοπό να σας βοηθήσουν να κατανοήσετε καλύτερα το πνεύμα της εποχής. Διαβάστε τις με προσοχή και συνδυάστε τις πληροφορίες που σας προσφέρουν

με όσα περιλαμβάνονται στην αφήγηση.

Η στήλη «**Ματιά στο παρελθόν**»

Ματιά στο παρελθόν

έχει ως στόχο της να σας βοηθήσει είτε να εμβαθύνετε σε κάποιο σημαντικό ζήτημα είτε να συνδυάσετε όσα διαβάσετε στην αφήγηση με τις γενικότερες εξελίξεις της περιόδου.

Το εικονογραφικό υλικό, τοποθετημένο στην αρχή και στο τέλος του κάθε κεφαλαίου, πηγάζει από την αφήγηση και συμβάλλει στη σφαιρική κατανόηση των ιστορικών γεγονότων.

Σε καμία περίπτωση μην οδηγηθείτε σε στείρα απομνημόνευση. Διαβά-

στε προσεκτικά το κείμενο της αφήγησης και αναπλάστε τα ιστορικά γεγονότα με τη φαντασία σας, βάζοντας σε αυτά την προσωπική σας σφραγίδα. Η Ιστορία είναι αφήγηση, είναι εξερεύνηση, περιπέτεια, είναι γνώση του παρελθόντος.

Καλή περιπλάνηση!

Κεφάλαιο 1

Η κατάκτηση της ελληνικής χερσονήσου

Μέσα σε δυο αιώνες (15ος-17ος αιώνας) οι Οθωμανοί Τούρκοι κατέκτησαν ολόκληρη σχεδόν την ελληνική Χερσόνησο. Ορισμένες όμως περιοχές παρέμειναν, ήδη από το 1204, για μεγαλύτερο ή μικρότερο χρονικό διάστημα στην κυριαρχία των Λατίνων και κυρίως των Βενετών, των Γενουστών και των Φράγκων.

† Η εικόνα της προηγούμενης σελίδας: Πρόσφυγες από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία καταφεύγουν στα ελληνικά νησιά (15ος αιώνας) Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη

Οι οθωμανικές κατακτήσεις στον ελληνικό χώρο

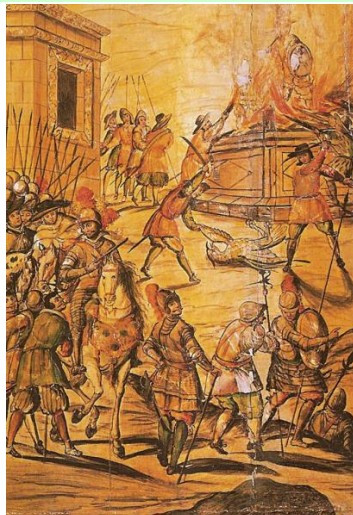
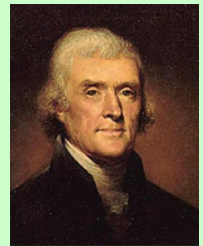
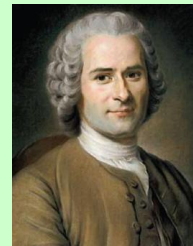
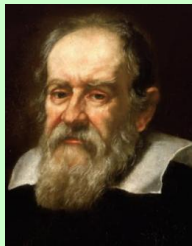
Οι κατακτήσεις των Οθωμανών Τούρκων στην ελληνική Χερσόνησο

ΕΝΟΤΗΤΑ Α

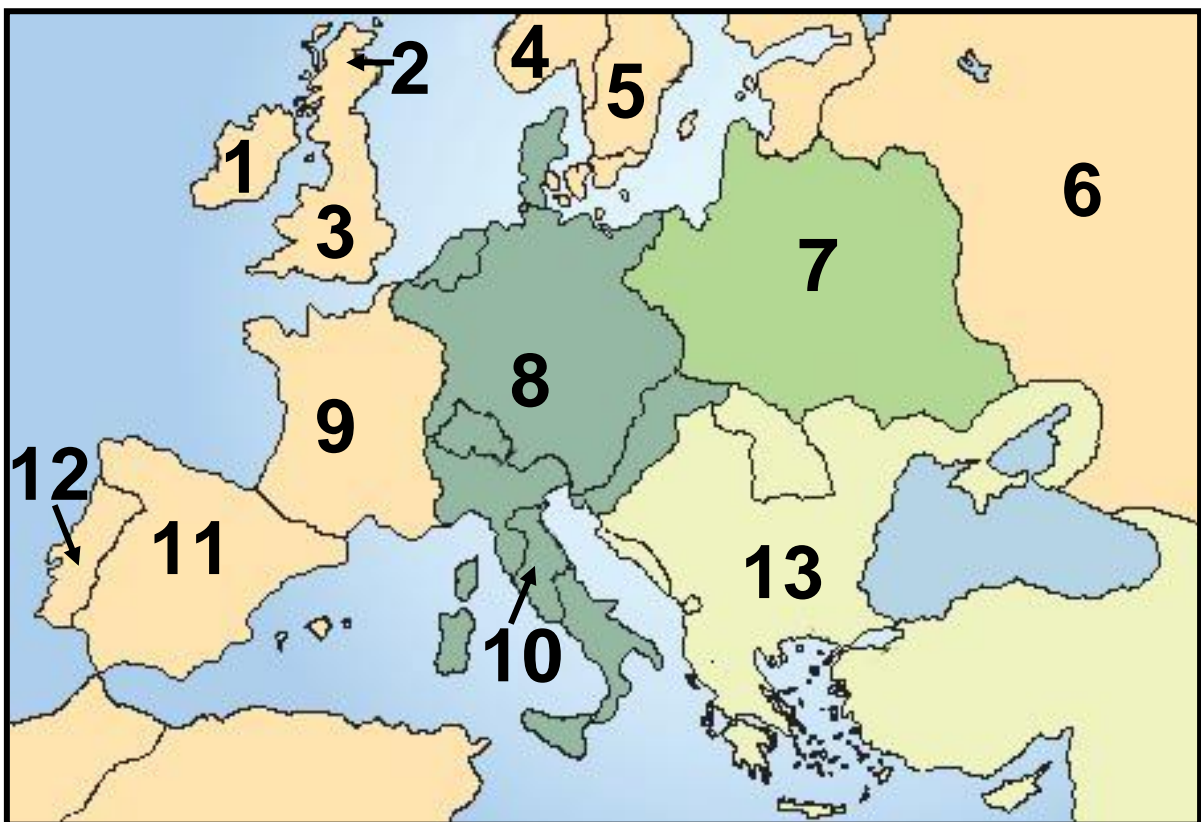

Οι εξελίξεις στην Ευρώπη κατά τους Νεότερους Χρόνους (μέσα 15ου αιώνα – αρχές 19ου αιώνα)

Πρώτη Ενότητα

Οι εξελίξεις στην Ευρώπη κατά
τους Νεότερους Χρόνους
(μέσα 15ου αιώνα - αρχές 19ου
αιώνα)

Πολιτικός χάρτης της Ευρώπης
(1500 περίπου)

ΚΡΑΤΗ ΤΟΥ ΧΑΡΤΗ

1. ΙΡΛΑΝΔΙΑ	2. ΣΚΩΤΙΑ
3. ΑΓΓΛΙΑ	4. ΝΟΡΒΗΓΙΑ
5. ΣΟΥΗΔΙΑ	6. ΡΩΣΙΑ
7. ΠΟΛΩΝΙΑ	
8. ΑΓΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ	
9. ΓΑΛΛΙΑ	10. ΠΑΠΙΚΑ ΚΡΑΤΗ
11. ΙΣΠΑΝΙΑ	12. ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ
13. ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ	

Εισαγωγή

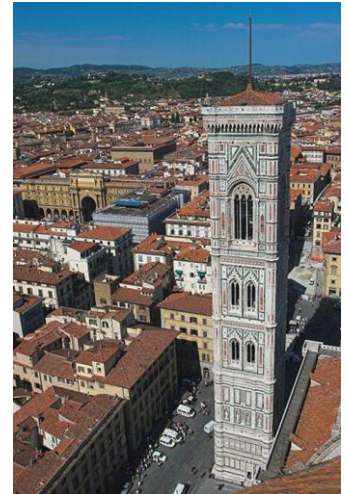
Οι Νεότεροι Χρόνοι έχουν ως αφετηρία τους τα μέσα του 15ου αιώνα. (Το 1453 καταλήφθηκε η Κωνσταντινούπολη από τους Οθωμανούς Τούρκους, ενώ στη Δυτική Ευρώπη τερματίστηκε ο Εκατονταετής Πόλεμος, ο οποίος ανέδειξε δύο εθνικά κράτη, την

Αγγλία και την Γαλλία). Από τότε περίπου άρχισε σταδιακά να αλλάζει η κοινωνία του Μεσαίωνα και να διαμορφώνονται, κυρίως στη Δυτική Ευρώπη, βασικά χαρακτηριστικά του σύγχρονου πολιτισμού. Ιδιαίτερα έως το 1815 διάφορες ιδεολογικές, πολιτικές, πνευματικές και καλλιτεχνικές αλλαγές, μεγάλοι και σκληροί πόλεμοι, εξερευνήσεις μακριά από την ευρωπαϊκή ήπειρο αλλά και επαναστάσεις άλλαξαν ριζικά την κατάσταση. Ανέδειξαν νέες πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές δυνάμεις καθώς και νέες αξίες, αρχές και θεσμούς.

Η πρώτη ενότητα αποτελείται από τρία κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

**Η Αναγέννηση και
η Θρησκευτική
Μεταρρύθμιση**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

**Από
τις Γεωγραφικές
Ανακαλύψεις
στο Διαφωτισμό**

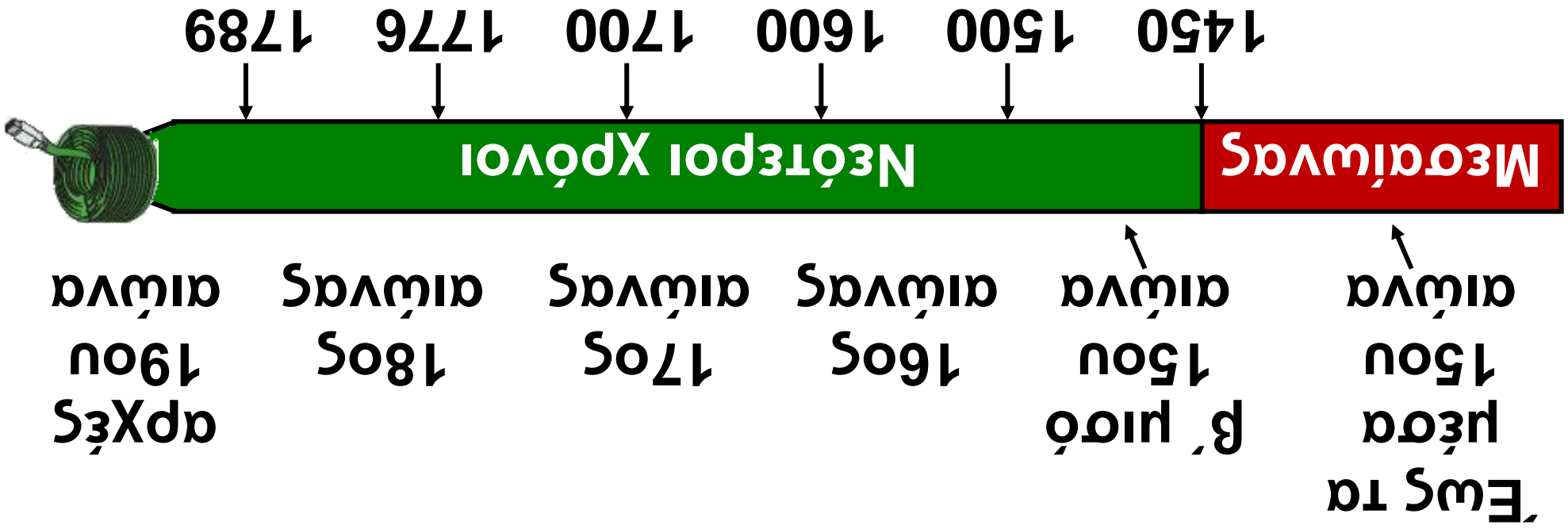

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

**Η Αμερικανική
και η Γαλλική
Επανάσταση**

1450: Αναγέννηση Γεωγραφικές ανακαλύψεις
 1500: Θρησκευτική μεταρρύθμιση
 1600: Επιστημονική / Εμπειρική Επανάσταση
 1700: Διαφωτισμός 1776: Αμερικανική Επανάσταση
 1789: Γαλλική Επανάσταση

1450 1500 1600 1700 1776 1789

Κεφάλαιο 1

Η Αναγέννηση και η Θρησκευτική Μεταρρύθμιση

Η πνευματική και καλλιτεχνική κίνηση που εμφανίστηκε στην Ευρώπη στα μέσα του 14ου αιώνα ονομάζεται Αναγέννηση. Στη διάρκειά της εκφράστηκαν νέες ιδέες, οι οποίες επηρέασαν πολλούς τομείς της ζωής των ανθρώπων. Κατά τον 16ο αιώνα οι νέες ιδέες επεκτάθηκαν και στο χώρο της θρησκείας, οδηγώντας στη Θρησκευτική Μεταρρύθμιση.

**Φλωρεντία, η «πρωτεύουσα»
της ευρωπαϊκής Αναγέννησης,
σε σύγχρονη φωτογραφία και
σε χαρακτηριστικό της εποχής
της Αναγέννησης**

1350

1450

1500

1517

1545

Μεσαίωνας

Νεότεροι χρόνοι

1350: Η Αναγέννηση εμφανίζεται στη Βόρεια Ιταλία

1450: Η Αναγέννηση εξαπλώνεται στη Γερμανία

1500: Η Αναγέννηση εξαπλώνεται στην Ολλανδία -

Έρασμος

1517: Αρχίζει η Προτεσταντική Μεταρρύθμιση με

τον Λούθηρο

1545: Αρχίζει η Καθολική Μεταρρύθμιση

Η Αναγέννηση εμφανίστηκε πρώτα στην περιοχή της Βόρειας Ιταλίας και μέσα σε δυο αιώνες διαδόθηκε σε ολόκληρη την Ευρώπη. Κατά την Αναγέννηση οι άνθρωποι του πνεύματος στράφηκαν στη μελέτη του αρχαίου ελληνικού και του ρωμαϊκού πολιτισμού. Σ' αυτό βοήθησαν σημαντικά και Έλληνες λόγιοι, που κατέφυγαν στη Δυτική Ευρώπη αμέσως μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453).

Ένα κίνημα της Αναγέννησης, που εμπνεύσθηκε από την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα, ήταν ο Ουμανισμός (Ανθρωπισμός). Οι Ουμανιστές, πιστεύοντας στην αξία της γνώσης, έδωσαν έμφαση στον άνθρωπο και στις δυνατότητές του. Η διάδοση των ιδεών του Ουμανισμού διευκολύνθηκε πολύ από την εφεύρεση της τυπογραφίας.

Την εποχή αυτή τέχνες, όπως η ζωγραφική, η γλυπτική και η αρχιτεκτονική, γνωρίζουν μεγάλη άνθιση. Μεγάλες μορφές της Αναγέννησης ήταν οι ζωγράφοι Σάντρο Μποτιτσέλι, Λεονάρντο Ντα Βίντσι, Μιχαήλ Άγγελος και Ραφαήλ καθώς και ο αρχιτέκτονας Φίλιππος Μπρουνελέσκι. Σπουδαία προσωπικότητα ήταν και ο Ολλανδός θεολόγος και φιλόλογος Έρασμος, που θεωρούσε ως αρετές την καλοσύνη και την ανοχή. Την αγάπη για τα ανθρώπινα δημιουργήματα διέδωσε με τα έργα του ο Άγγλος θεατρικός συγγραφέας Ουίλιαμ Σαίξπηρ. Στην Ισπανία διακρίθηκαν ο Μιχαήλ Θερβάντες με το μυθιστόρημα «Δον Κιχώτης» κι ο ζωγράφος Δομήνικος Θεοτοκόπουλος ή Ελ Γκρέκο (Ο Έλληνας).

Εκτός όμως από τα γράμματα και τις τέχνες, αναπτύχθηκαν και οι επιστήμες. Την περίοδο της Αναγέννησης διατυπώθηκαν οι αστρονομικές θεωρίες του Κοπέρνικου και του Γαλιλαίου, ενώ βελτιώθηκε πολύ η ανατομία και η ιατρική.

Στις αρχές του 16ου αιώνα (1517) με τη Θρησκευτική Μεταρρύθμιση οι νέες αυτές ιδέες άρχισαν να επηρεάζουν και τη θρησκεία. Η πρώτη φάση της ονομάζεται Προτεσταντική Μεταρρύθμιση. Οι Προτεστάντες, με επικεφαλής τον Γερμανό μοναχό Μαρτίνο Λούθηρο, εναντιώθηκαν στην εξουσία του Πάπα και στις καταχρήσεις της και δημιούργησαν ξεχωριστή γερμανική εκκλησία. Παρόμοιες ήταν οι εξελίξεις στην Αγγλία αλλά και στην Ελβετία, με πρωτεργάτη τον Ιωάννη Καλβίνο. Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία

αντέδρασε στην Προτεσταντική Μεταρρύθμιση με την Καθολική Μεταρρύθμιση, προσπαθώντας με μια σειρά από μέτρα, όπως για παράδειγμα την ίδρυση θρησκευτικών ταγμάτων, να φέρει και πάλι τους Προτεστάντες με το μέρος της.

Την περίοδο της Αναγέννησης συχνοί ήταν οι πόλεμοι μεταξύ Προτεσταντών και Καθολικών. Από την άλλη πλευρά όμως, ενισχύθηκε η πίστη στη λογική και στην αυτονομία του ανθρώπου ενώ αναπτύχθηκε, κυρίως στο αγγλικό πολιτικό σύστημα, η αρχή της αντιπροσωπευτικής εξουσίας.

Γλωσσάρι

Μεσαίωνας: Έτσι ονομάζεται, η χρονική περίοδος από τη διάλυση της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας έως την Αναγέννηση (5ος - μέσα

15ου αιώνα). Η περίοδος αυτή συμπίπτει σχεδόν με τα χρόνια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Τυπογραφία: Η εκτύπωση βιβλίων με τη χρήση κινητών στοιχείων από μέταλλο. Η χρησιμοποίηση τυπογραφικών στοιχείων ξεκίνησε το 1041 από την Κίνα.

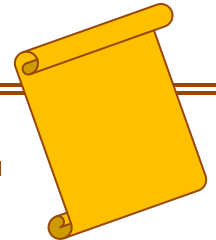
Τελειοποιήθηκε από τον Γερμανό Ιωάννη Γουτεμβέργιο.

Αστρονομικές θεωρίες: Έτσι αποκαλούνται οι θεωρίες που περιγράφουν την κίνηση των πλανητών.

Ιδιαίτερα γνωστή είναι η ηλιοκεντρική θεωρία του Κοπέρνικου, που δημοσιεύθηκε το 1543. Σύμφωνα με αυτήν, η Γη και οι άλλοι πλανήτες κινούνται γύρω από τον ήλιο σε ομόκεντρους κύκλους. Έως τότε οι άνθρωποι πίστευαν πως η γη είναι ακίνητη και αποτελεί το κέντρο του σύμπαντος.

Αντιπροσωπευτική εξουσία: Η εξουσία που ασκείται μέσω αντιπροσώπων, οι οποίοι εκλέγονται από το λαό.

 Οι πηγές αφηγούνται...

1. Ο Δον Κιχώτης ξεκινά το ταξίδι του

« Όταν τελείωσε αυτές του τις προετοιμασίες (ο Δον Κιχώτης) δεν ήθελε πια να χάνει καιρό, κι αποφάσισε να βάλει μπροστά τα σχέδιά του. Γιατί συλλογιότανε πόσο μεγάλη ζημιά έπρεπε να είναι για τον κόσμο κάθε αργοπορία του: τόσες ήταν οι δυστυχίες που λογάριαζε ν' ανακουφίσει, τόσα άδικα να διορθώσει, τόσες πλάνες να σκορπίσει και καταχρήσεις να τιμωρήσει και χρέη να ξεπληρώσει. Κι έτσι, δίχως ν' ανακοινώσει σε κανέναν τους σκοπούς του

και δίχως κανέναν να τον δει, ένα πρωί, πριν να ξημερώσει μια από τις πιο καυτερές ημέρες του Ιουλίου, αρματώθηκε με όλα του τα όπλα, ανέβηκε στο Ροσινάντε (το άλογό του), έβαλε στο κεφάλι του το κράνος του, πέρασε στο μπράτσο του την ασπίδα, άρπαξε το κοντάρι του και από την πισινή πόρτα της αυλής βγήκε στον κάμπο, γεμάτος χαρά που έβλεπε με πόση ευκολία άρχιζε να εφαρμόζει το ευγενικό του σχέδιο».

Μιχαήλ Θερβάντες, Ο Δον Κιχώτης,
μετάφραση και πρόλογος
Κ. Καρθαίου, Αθήνα 1954, σ. 40.

**2. Ο Μαρτίνος Λούθηρος
αμφισβητεί το αλάθητο του Πάπα
«Εάν δε με πείσουν, με επιχειρήμα-
τα από την Αγία Γραφή ή με αδιάσει-**

στη λογική, δεν μπορώ να αναιρέσω τις θέσεις μου, γιατί δεν πιστεύω στο αλάθητο του πάπα, ούτε στο αλάθητο των συνόδων, γιατί όλοι γνωρίζουν ότι πολλές φορές και οι πάπες και οι σύνοδοι έχουν σφάλει και έχουν πέσει σε αντιφάσεις. Εγώ έχω πειστεί από τα βιβλικά επιχειρήματα που έχω ήδη αναφέρει, και είμαι απόλυτα ενωμένος με το λόγο του Θεού. Δεν μπορώ και δε θέλω να ανακαλέσω τίποτα, γιατί δεν είναι ορθό, και αντίθετα είναι επικίνδυνο να πράττει κανείς αντίθετα με τη φωνή της συνείδησής του. Ο Θεός ας με βοηθήσει».

Απόσπασμα από την απολογία του Μαρτίνου Λούθηρου ενώπιον της Γερμανικής Βουλής (1521).

Ματιά στο παρελθόν

Η εφεύρεση της Τυπογραφίας
Ο Ιωάννης Γουτεμβέργιος (1398-1468) θεωρείται ο εφευρέτης της τυπογραφίας. Η έκδοση της Βίβλου με τη νέα τεχνική, την πενταετία 1450-1455, δικαιολογημένα χαρακτηρίστηκε ως μια μεγάλη στιγμή στη νεότερη ευρωπαϊκή ιστορία, αφού έδωσε ώθηση στη διάδοση του βιβλίου.

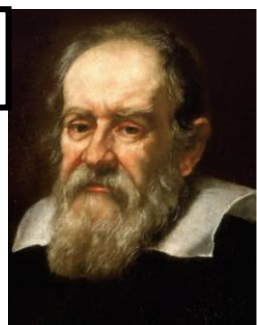
1

Πορτρέτο
του Έρασμου

2

Πορτρέτο
του Γαλιλαίου

3

 Ο Μαρτίνος
Λούθηρος

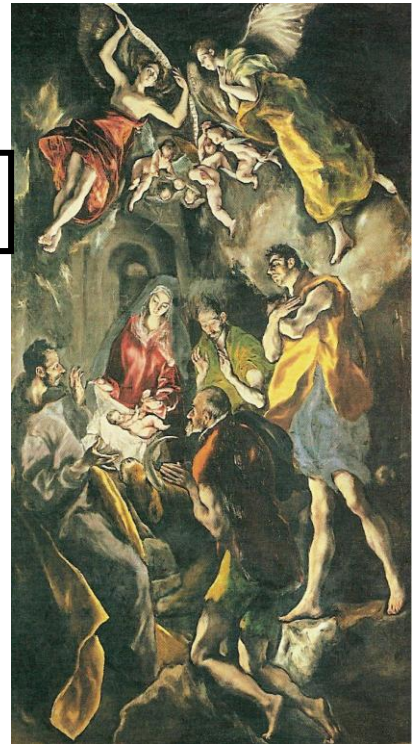

4

◀ Ντα Βίντσι,
Μόνα Λίζα,
Παρίσι,
Λούβρο

5

▶ Ελ Γκρέκο (1541-
1614), Η προσκύνηση
των Ποιμένων,
Μαδρίτη, Πράδο

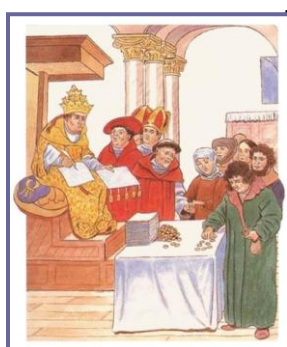
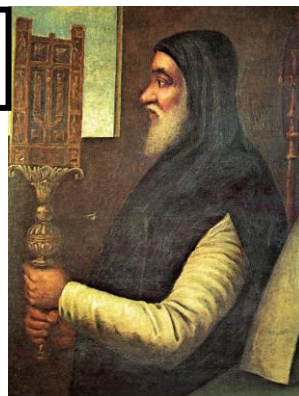
6

▲ Ραφαήλ, Η Σχολή των Αθηνών,
Ανάκτορα του Βατικανού, Αίθουσα
της Υπογραφής

31 / 14-15

Ο Αρχιεπίσκοπος ▶ **7**
Νίκαιας και μετέπειτα
Καρδινάλιος* Βασίλειος
Βησσαρίων συνέβαλε
στη διάδοση του ελληνικού
πολιτισμού στη Δυτική Ευρώπη

8 ◀ **Πώληση συχωρο-**
χαρτιών από ιερείς
της Ρωμαιοκαθολικής
Εκκλησίας

Μιχαήλ Άγγελος, ▶
Η Δευτέρα
Παρουσία,
Ανάκτορα
του Βατικανού,
Καπέλα Σιξτίνα

---

* Καρδινάλιος: ανώτερος κληρικός
της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας

☞ Ερωτήματα

- Ποιοι καλλιτεχνικοί και επιστημονικοί τομείς αναπτύχθηκαν κυρίως την περίοδο της Αναγέννησης;
- Με βάση την Πηγή 2, τι επικαλείται ο Μαρτίνος Λούθηρος για να στηρίξει την απόφασή του να αμφισβητήσει το αλάθητο του Πάπα;

Κεφάλαιο 2

Από τις Γεωγραφικές Ανακαλύψεις στο Διαφωτισμό

Κατά τον 15ο και τον 16ο αιώνα, Ευρωπαίοι εξερευνητές ανακαλύπτουν άγνωστες, έως τότε, περιοχές της γης. Ήταν η εποχή των **Γεωγραφικών Ανακαλύψεων**, που άλλαξαν τη ζωή των ανθρώπων. Τον 18ο αιώνα, με τον **Διαφωτισμό**, οι αλλαγές επεκτάθηκαν στην επιστήμη και γενικά στην πνευματική ζωή.

▲ Ο Χριστόφορος Κολόμβος
αποβιβάζεται στην αμερικανική
ήπειρο

της Ση

1519-1522: Ο Μαγελάνος πραγματοποιεί το γύρο

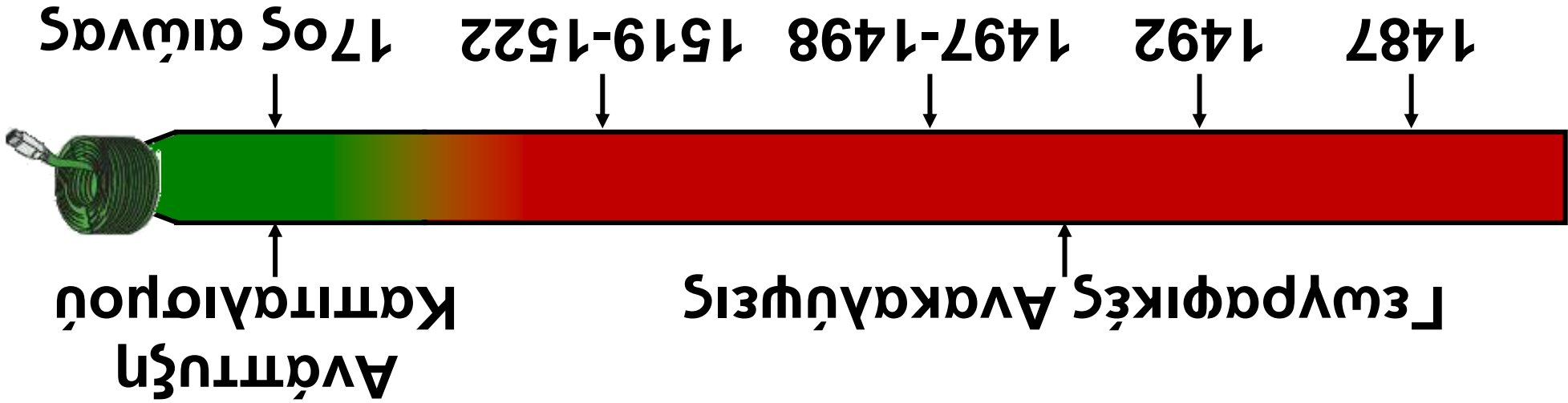
Ωκεανό

1497-1498: Ο Βάσκο ντα Γκάμα διατλάει τον Ινδικό

1492: Ο Κολόμβος φθάνει στην Αμερική

το Ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας

1487: Ο Βαρθολομαίος Ντιάς ανακαλύπτει

Κατά τη διάρκεια των Γεωγραφικών Ανακαλύψεων αρκετοί τολμηροί θαλασσοπόροι, αξιοποιώντας συχνά την επιστήμη της γεωγραφίας και εφευρέσεις, όπως η μαγνητική πυξίδα, ταξίδεψαν ως τα πέρατα του κόσμου για να χαράξουν νέους εμπορικούς δρόμους. Ο Βαρθολομαίος Ντιάζ ανακάλυψε το Ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας, ο Βάσκο Ντα Γκάμα διέπλευσε τον Ινδικό Ωκεανό ενώ ο Μαγγελάνος πραγματοποίησε τον πρώτο περίπλου της γης, αποδεικνύοντας τη σφαιρικότητά της. Το 1492 ο Χριστόφορος Κολόμβος ανακάλυψε την Αμερική.

Στην Ευρώπη έφτασαν νέα είδη διατροφής αλλά και πολύτιμα μέταλλα. Το εμπόριο επίσης αναπτύχθηκε σε παγκόσμια κλίμακα. Οι Ευρωπαίοι ίδρυσαν αποικίες στις νέες

περιοχές. Εκεί ήρθαν σε επαφή με τους πολιτισμούς αρχαίων λαών, όπως οι Ίνκας και οι Αζτέκοι, αλλά ελάχιστα επηρεάστηκαν από αυτούς. Συχνά οι νέοι κάτοικοι αντιμετώπισαν με περιφρόνηση τους ιθαγενείς και τους εκμεταλλεύθηκαν. Η δουλεία, ιδιαίτερα στις αποικίες, αποτέλεσε την πιο αρνητική συνέπεια των Ανακαλύψεων.

Την ίδια εποχή στο εσωτερικό της Ευρώπης η ραγδαία ανάπτυξη του εμπορίου οδήγησε στη γέννηση του Καπιταλισμού. Ιδρύθηκαν νέες τράπεζες καθώς και βιοτεχνικές επιχειρήσεις που ανταγωνίζονταν μεταξύ τους. Στη γεωργία χρησιμοποιήθηκαν νέες τεχνικές, όπως το άνοιγμα αυλακιών για τη σπορά και το λίπασμα. Εισήχθη επίσης από το Νέο Κόσμο η καλλιέργεια του καλαμποκιού και της πατάτας. Οι Ευρωπαίοι

αποκτούν νέες συνήθειες, όπως η χρήση του καπνού και του καφέ.

Παρόλο που η εποχή αυτή χαρακτηρίζεται ως η περίοδος του Απολυταρχισμού, στη Γαλλία, τη Ρωσία και σε άλλες χώρες προωθήθηκαν αλλαγές με σκοπό το σεβασμό στους νόμους και τον περιορισμό της βασιλικής εξουσίας. Στην Αγγλία, μάλιστα, με το «Χάρτη των Δικαιωμάτων» του 1689 ενισχύθηκε η εξουσία του Κοινοβουλίου σε βάρος της απόλυτης μοναρχίας.

Συχνές και σκληρές ήταν οι πολεμικές αναμετρήσεις. Σε μία από αυτές, τον Τριακονταετή Πόλεμο (1618-1648) έχασε τη ζωή του το 1/3 περίπου των κατοίκων της Γερμανίας.

Οι αλλαγές που συντελέστηκαν στην Ευρώπη, εκφράστηκαν κατά τον 18ο αιώνα με το πνευματικό κίνημα του Διαφωτισμού. Ο Διαφω-

τισμός ξεκίνησε από την Αγγλία, καλλιεργήθηκε όμως κυρίως στη Γαλλία. Οι εκφραστές του, αμφισβητώντας τις προλήψεις και τις δεισιδαιμονίες, έδωσαν έμφαση στο φωτισμό του ανθρώπου μέσω της παιδείας, προκειμένου να κατανοήσει τα δικαιώματά του. Ο Βολταίρος μίλησε για την ανεξιθρησκία, ο Ρουσσώ για την ελευθερία και την ισότητα, ο Λοκ και ο Μοντεσκιέ για την αξία των νόμων. Οι Διαφωτιστές εναντιώθηκαν στη θανατική ποινή και τα βασανιστήρια, στη δουλεία και τον πόλεμο.

Την εποχή του Διαφωτισμού αναπτύχθηκαν και οι φυσικές επιστήμες. Μελετήθηκε το φαινόμενο του ηλεκτρισμού, ενώ ο Βόλτα κατασκεύασε την πρώτη μπαταρία. Ο Νεύτων ανακάλυψε το νόμο της βαρύτητας. Η Χημεία προόδευσε

εντυπωσιακά. Επιπλέον, στην Ιατρική χρησιμοποιήθηκε ο εμβολιασμός, για να αντιμετωπιστούν διάφορες μεταδοτικές ασθένειες και κυρίως η ευλογιά.

Ανανεώθηκαν επίσης και μορφές της τέχνης, όπως η λογοτεχνία και η μουσική, καθώς γράφηκαν κλασικά μυθιστορήματα σαν τον «Ροβινσώνα Κρούσο» και τα «Ταξίδια του Γκιούλιβερ» αλλά και τα φημισμένα μουσικά έργα του Μπαχ και του Μότσαρτ.

Γλωσσάρι

Γεωγραφικές Ανακαλύψεις: Είναι οι ανακαλύψεις πολλών περιοχών της γης μακριά από την Ευρώπη, που γίνονται μετά από μακρινά ταξίδια στους ωκεανούς.

Καπιταλισμός ή Κεφαλαιοκρατία: Πρόκειται για ένα οικονομικό

σύστημα που βασίζεται στην ανεμπόδιστη λειτουργία της αγοράς, χωρίς την παρέμβαση του κράτους.

Νέος Κόσμος: Έτσι αποκαλούνται οι περιοχές εκτός Ευρώπης, οι οποίες εξερευνήθηκαν στα τέλη του 15ου και στη διάρκεια του 16ου αιώνα. Ειδικά το όνομα Αμερική δόθηκε στη νέα ήπειρο από τον Αμέρικο Βεσπούτσι, ο οποίος είχε ακολουθήσει στις αποστολές του την πορεία του Κολόμβου.

Απολυταρχισμός: Ο θεσμός της απόλυτης εξουσίας των ηγεμόνων της Ευρώπης, κυρίως τον 17ο και τον 18ο αιώνα.

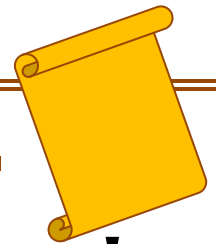
Κοινοβούλιο: Έτσι αποκαλείται η συνέλευση των εκλεγμένων αντιπροσώπων του λαού, η οποία ασκεί την εξουσία στο όνομά του.

Προλήψεις: Η πεποίθηση ότι κάτι μπορεί να μας φέρει τύχη ή ατυχία.

Δεισιδαιμονίες: Η παράλογη πίστη ότι η ζωή επηρεάζεται από υπερφυσικές δυνάμεις.

Ανεξιθρησκία: Η ελευθερία κάθε ανθρώπου να πιστεύει σε όποια θρησκεία επιθυμεί.

Οι πηγές αφηγούνται...

1. 12 Οκτωβρίου 1492. Ο Χριστόφορος Κολόμβος αποβιβάζεται στην αμερικανική ήπειρο
«Τη δεύτερη ώρα μετά τα μεσάνυχτα, η στεριά φάνηκε σε απόσταση δύο λευγών. Μάζεψαν τα πανιά κρατώντας μόνο το μεγάλο, χωρίς παρίστια, πανί και ύστερα κινήθηκαν αργά, χρονοτριβώντας ως τον ερχομό της μέρας –Παρασκευή– οπότε έφτασαν σ' ένα μικρό νησί στις Λουκάγιες (Μπαχάμες), που στη γλώσσα των Ινδιάνων ονομαζόταν

Γκουαναχάνι. Τότε είδαν γυμνούς ανθρώπους και ο Ναύαρχος βγήκε στη στεριά με την αρματωμένη βάρκα του... Μόλις έφτασαν στη στεριά, είδαν καταπράσινα δέντρα, πολλά νερά και καρπούς διαφόρων ειδών. Ο Ναύαρχος κάλεσε τους δύο κυβερνήτες κι όλους εκείνους που πάτησαν στη στεριά... και ζήτησε να πιστοποιήσουν ότι αυτός, ενώπιον όλων καταλάμβανε το εν λόγω νησί—όπως και πράγματι το κατέλαβε—στο όνομα του βασιλιά και της βασίλισσας των Κυρίων του, κάνοντας τις απαραίτητες διαβεβαιώσεις, που υπάρχουν με κάθε λεπτομέρεια στα συμβόλαια τα οποία έγιναν γραπτά εκεί».

Χριστόφορος Κολόμβος, Ανακάλυψη της Αμερικής. Ημερολόγιο πλοίου 1492-1493, μετάφραση Ντίνος Βατικιώτης, Αθήνα 1984, σ. 41.

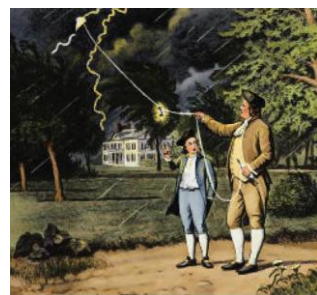
2. Η πολιτική αρετή

«Η πολιτική αρετή είναι μία αυταπάρνηση, που είναι κάτι το πολύ δυσάρεστο. Μπορούμε να ορίσουμε αυτή την αρετή σαν την αγάπη των νόμων και της πατρίδας. Η αγάπη αυτή, απαιτώντας μία συνεχή προτίμηση του δημόσιου συμφέροντος από το ατομικό συμφέρον, δίνει όλες τις ιδιαίτερες αρετές· που δεν είναι παρά αυτή η προτίμηση. Η αγάπη αυτή παρατηρείται εξαιρετικά στις δημοκρατίες. Μόνο σ' αυτές η κυβέρνηση είναι εμπιστευμένη σε κάθε πολίτη. Λοιπόν, η κυβέρνηση είναι όπως όλα τα πράγματα του κόσμου· για να τη διατηρήσουμε, πρέπει να την αγαπούμε».

Μοντεσκιέ, Επιλογή από το έργο του, μετάφραση Γ. Ζιούτος, Αθήνα 1993, σσ. 303-304.

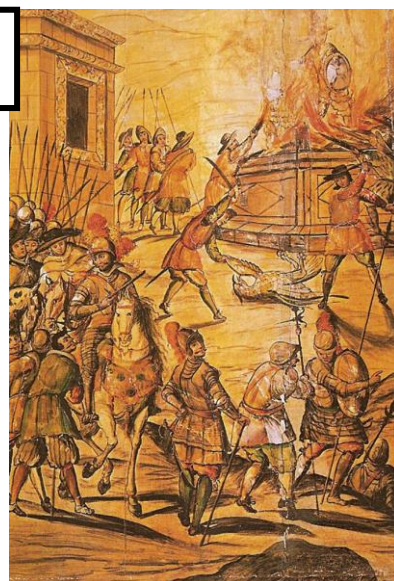
Ματιά στο παρελθόν

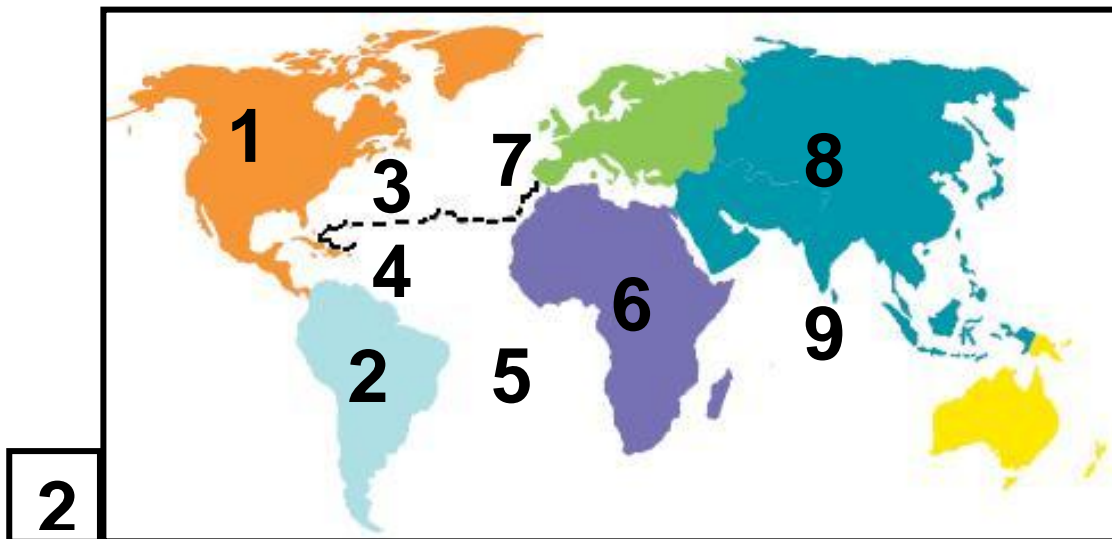
Η εφεύρεση του αλεξικέραυνου
Ο Βενιαμίν Φραγκλίνος (1706-1790) είναι γνωστός για τα πειράματά του με τον ηλεκτρισμό. Η εφεύρεση του αλεξικέραυνου το 1752 του χάρισε μάλιστα μεγάλη φήμη. (Συμβουλέψου το βιβλίο της Φυσικής και γράψε μια παράγραφο για τις εφαρμογές του ηλεκτρισμού στη ζωή των ανθρώπων).

1

**Ισπανοί στρατιώτες
καταστρέφουν
λατρευτικά είδωλα
των ιθαγενών**

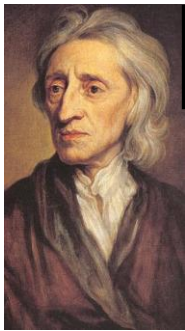
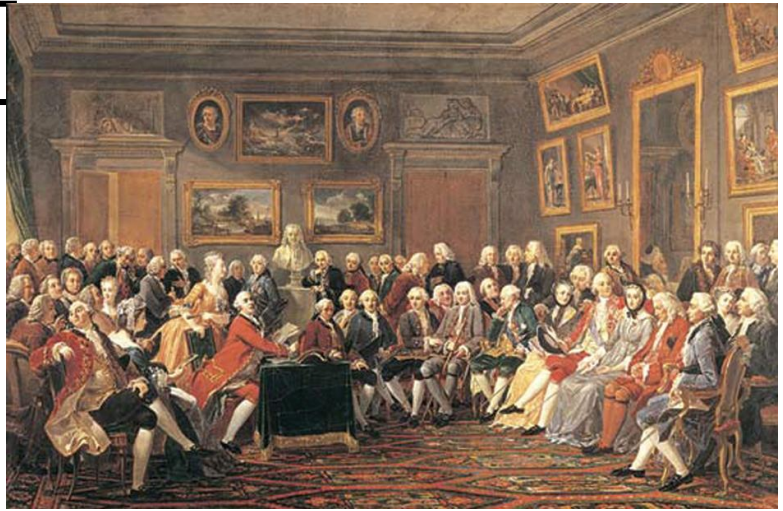
▲ Χάρτης του ταξιδιού του Χριστόφορου Κολόμβου στην Αμερική

1. Βόρεια Αμερική	6. Αφρική
2. Νότια Αμερική	7. Ισπανία
3. Καραϊβική θάλασσα	8. Ασία
4. Ισπανιόλα	9. Ινδικός
5. Ατλαντικός Ωκεανός	Ωκεανός

**Το πρώτο ταξίδι (1492)
του Χριστόφορου Κολόμβου**

**Τα νησιά των Μπαχαρικών
ο προορισμός του Κολόμβου**

▶ **3**
Ζωγραφικός πίνακας που απεικονίζει συζήτηση γύρω από φιλοσοφικά ζητήματα στη Γαλλία

4

◀ **Τζων Λοκ
(1632-1704)**

5

▲ **Βολταίρος
(1694-1778)**

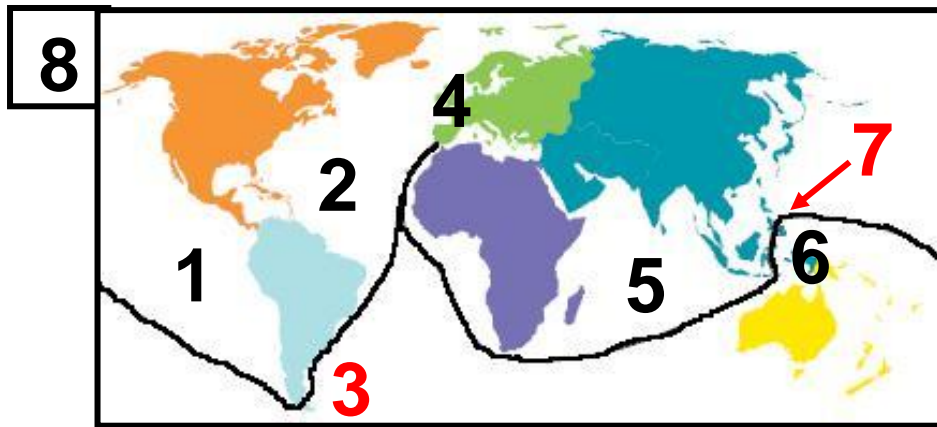
6

◀ **Ζαν Ζακ
Ρουσσώ
(1712-1778)**

7

Ισαάκ Νεύτων ▶
(1643-1727)

▲ Ο περίπλους της γης από τον Μαγγελάνο

1. Ειρηνικός Ωκεανός	4. Ισπανία
2. Ατλαντικός Ωκεανός	5. Ινδικός Ωκεανός
3. Πορθμός του Μαγγελάνου	6. Φιλιππίνες
	7. Περιοχή θανάτου Μαγγελάνου 27 Απριλίου 1521

👉 Ερωτήματα

- Ποιες ήταν οι σπουδαιότερες γεωγραφικές ανακαλύψεις των Ευρωπαίων κατά τον 15ο και τον 16ο αιώνα;
- Με βάση την Πηγή 2, πώς ορίζει ο Μοντεσκιέ το περιεχόμενο της πολιτικής αρετής;

Κεφάλαιο 3

Η Αμερικανική και η Γαλλική Επανάσταση

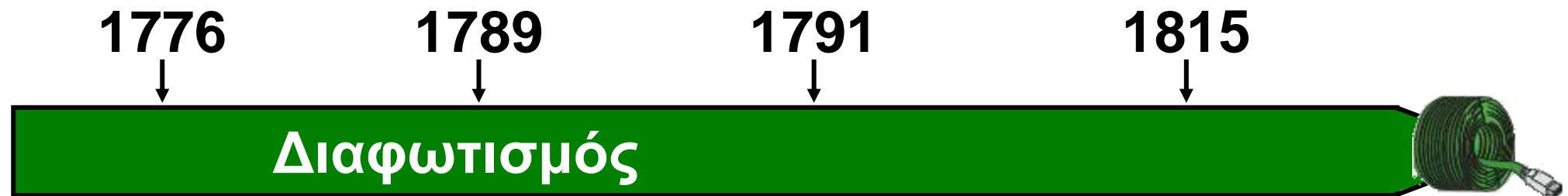
Στα τέλη του 18ου αιώνα ξέσπασαν δύο μεγάλες επαναστάσεις: η Αμερικανική Επανάσταση, το 1776 και η Γαλλική Επανάσταση, το 1789. Οι επαναστάσεις αυτές επηρεάστηκαν από τις ιδέες του Διαφωτισμού.

↑ Η εικόνα της προηγούμενης σελίδας:
Ζωγραφική απεικόνιση της άλωσης της Βαστίλης από
τους Γάλλους επαναστάτες (14 Ιουλίου 1789)

1776: Αμερικανική Επανάσταση
1789: Έναρξη Γαλλικής Επανάστασης
1791: Ψήφιση νέου Συντάγματος
1815: Ήττα του Ναπολέοντα στο Βατερλό

Κατά την Αμερικανική Επανάσταση, οι άποικοι του Νέου Κόσμου εξεγέρθηκαν εναντίον των Βρετανών διεκδικώντας την ανεξαρτησία τους και σχημάτισαν τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ). Οι φιλελεύθερες ιδέες και τα αιτήματα των επαναστατών εκφράστηκαν στη Διακήρυξη της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας. Οι Αμερικανοί επαναστάτες ήταν εναντίον του θεσμού της βασιλείας. Οι ιδέες τους επηρέασαν διάφορα επαναστατικά κινήματα σε όλο τον κόσμο.

Η Γαλλική Επανάσταση ξέσπασε σε μια εποχή που η μεγάλη οικονομική κρίση και η κοινωνική ανισότητα ταλαιπωρούσαν τη γαλλική κοινωνία. Ιδιαίτερα οι αγρότες ζούσαν σε κατάσταση απόλυτης φτώχειας και δεν είχαν καθόλου πολιτικά δικαιώματα. Ο βασιλιάς Λουδοβίκος

ΙΣΤ΄, για να κατανείμει δικαιότερα τους φόρους ανάλογα με το εισόδημα του καθενός, συγκάλεσε στο Παρίσι τη Γενική Συνέλευση των Τριών Τάξεων, με τη συμμετοχή των κληρικών, των ευγενών και των αστών. Οι αντιπρόσωποι της «τρίτης τάξης», οι αστοί, ξεσηκώθηκαν διεκδικώντας την εξουσία. Ο γαλλικός λαός, εξοργισμένος, κατέλαβε το βασιλικό μεσαιωνικό φρούριο της Βαστίλης. Αλλά και στην ύπαιθρο οι χωρικοί εξεγέρθηκαν και έκαψαν τις κατοικίες των μεγαλοϊδιοκτητών.

Η Γαλλική Επανάσταση πέρασε από τρία στάδια. Στο πρώτο κυριαρχούσαν οι μετριοπαθείς και φιλελεύθερες απόψεις. Τότε, η πρώτη Εθνοσυνέλευση ψήφισε τη «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη», ένα κείμενο που εξέφραζε φιλελεύθερες ιδέες, όπως

η ελευθερία, η ισότητα και η αδελφοσύνη. Σύμφωνα με τη διακήρυξη, η εξουσία πηγάζει από το έθνος και όχι από τον μονάρχη. Την περίοδο αυτή η εκκλησιαστική περιουσία δόθηκε στο κράτος και καταργήθηκαν κάποιοι φόροι. Η χώρα χωρίστηκε σε νομούς, επαρχίες και κοινότητες. Επίσης, το 1791 ψηφίστηκε φιλελεύθερο σύνταγμα που περιόρισε τις εξουσίες του βασιλιά προς όφελος του Κοινοβουλίου. Δικαίωμα ψήφου όμως δόθηκε μόνο στους «ενεργούς» πολίτες, δηλαδή σε όσους πλήρωναν φόρους, ενώ αποκλείστηκαν οι γυναίκες.

Κατά το δεύτερο στάδιο η εξουσία πέρασε στα χέρια ακραίων ριζοσπαστών, οι οποίοι επέβαλαν καθεστώς τρομοκρατίας. Την περίοδο αυτή χιλιάδες Γάλλοι πολίτες εκτελέστηκαν, ως εχθροί του λαού, ενώ την ίδια

τύχη είχαν ο βασιλιάς Λουδοβίκος και η βασίλισσα Αντουανέτα.

Στην τρίτη φάση της επανάστασης επικράτησαν και πάλι οι μετριοπαθείς. Εξαιτίας όμως των δυσκολιών που αντιμετώπιζε η χώρα, η εξουσία παραχωρήθηκε στο Ναπολέοντα Βοναπάρτη. Ο Ναπολέων, ο οποίος έγινε τελικά αυτοκράτορας, προχώρησε σε πολλές μεταρρυθμίσεις στο εσωτερικό της Γαλλίας. Παράλληλα συνέχισε μια σειρά από πολέμους εναντίον των εχθρών της Γαλλίας, που κράτησαν περισσότερο από είκοσι χρόνια. Στο διάστημα αυτό ο Ναπολέων κατέλαβε το μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης φτάνοντας μέχρι τη Ρωσία. Οι πόλεμοι τελείωσαν το 1815 με την ήττα του Ναπολέοντα στο Βατερλό. Οι ιδέες και τα μηνύματα των δύο επαναστάσεων διαδόθηκαν

γρήγορα στον υπόλοιπο κόσμο, προκαλώντας και άλλες εξεγέρσεις.

Γλωσσάρι

Γενική Συνέλευση των Τριών

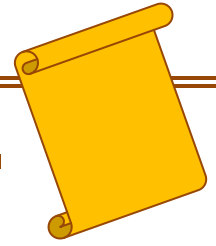
Τάξεων: Έτσι ονομάζεται η κοινή συνεδρίαση αντιπροσώπων από τις τρεις κοινωνικές τάξεις της Γαλλίας, τους ευγενείς, τους κληρικούς και την τρίτη τάξη. Στην τελευταία αυτή κοινωνική τάξη ανήκαν οι αστοί και ο υπόλοιπος λαός.

Ακραίοι ριζοσπάστες: (Ιακωβίνοι).

Έτσι ονομάζονται οι οπαδοί της Γαλλικής Επανάστασης που αρνούσαν κάθε συμβιβασμό με τον βασιλιά.

Τρομοκρατία: Έτσι αποκαλείται το καθεστώς που επέβαλαν στη Γαλλία ακραίοι ριζοσπάστες με επικεφαλής τους Ροβεσπιέρο, Δαντών και Μαρά.

Οι πηγές αφηγούνται...

1. Οι άνθρωποι γεννιούνται ίσοι
«Δίνουμε αυτούς τους όρκους προκειμένου να είναι φανερό ότι όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ίσοι και ότι έχουν προικισθεί από τον Δημιουργό τους με συγκεκριμένα και αναπαλλοτρίωτα* δικαιώματα, ανάμεσα στα οποία είναι η Ζωή, η Ελευθερία και η επιδίωξη της Ευτυχίας».

Απόσπασμα από τη Διακήρυξη της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας (1776).

2. Απόψεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου και την πολιτική οργάνωση

Άρθρο 1: «Οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και παραμένουν ελεύθεροι και έχουν ίσα δικαιώματα. Οι κοινω-

νικές διακρίσεις μόνο στο κοινό συμφέρον μπορούν να βασίζονται». Άρθρο 2: «Σκοπός κάθε πολιτικής οργάνωσης είναι η διαφύλαξη των φυσικών και απαράγραπτων* δικαιωμάτων του ανθρώπου. Τα δικαιώματα αυτά είναι η ελευθερία, η ιδιοκτησία, η ασφάλεια και η αντίσταση στην καταπίεση». Άρθρο 3: «Πηγή κάθε εξουσίας είναι αποκλειστικά το έθνος. Κανένα σώμα, κανένα άτομο δεν μπορεί να ασκήσει εξουσία που δεν απορρέει* από το έθνος*».

Απόσπασμα από τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη (1789).

* αναπαλλοτρίωτος = αυτός που δεν επιτρέπεται να αφαιρεθεί από κάποιον

* **απαράγραπτος** = αυτός που δεν είναι δυνατόν να καταργηθεί

* **απορρέω** = προκύπτω, προέρχομαι

* **έθνος** = εννοεί το σύνολο των Γάλλων πολιτών

Ματιά στο παρελθόν

Η σημαία της Γαλλίας

Η άλωση της Βαστίλης από τους Γάλλους επαναστάτες, στις 14 Ιουλίου 1789, αποτελεί σήμερα την εθνική γιορτή της Γαλλίας. Τα χρώματα μπλε, κόκκινο και άσπρο στις κονκάρδες που φορούσαν οι εξεγερμένοι, αποτυπώνονται και στη γαλλική σημαία.

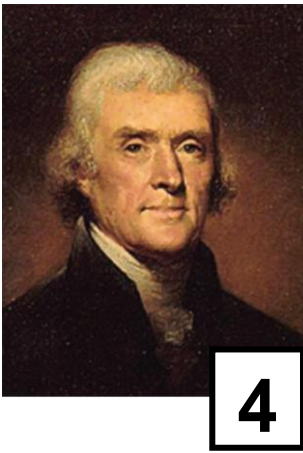
▶ **1**
Η μάχη
στο Βατερλό
(1815)

2
◀ Ο Ναπολέων
Βοναπάρτης

▲ Η υπογραφή της Διακήρυξης της
Αμερικανικής Ανεξαρτησίας (1776)

◀ Ο Τόμας Τζέφερσον, συντάκτης της Διακήρυξης της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας και 3ος πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής

◀ Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη

6

▶ Το σύνθημα της Γαλλικής Επανάστασης «Ελευθερία, Ισότητα, Αδελφότητα»

👉 Ερωτήματα

- Ποιες ομοιότητες παρατηρείτε ανάμεσα στην Αμερικανική και την Γαλλική Επανάσταση;
- Ποια θεωρούνται τα σημαντικότερα ανθρώπινα δικαιώματα με βάση τα κείμενα των δύο πηγών;
Τι πιστεύουμε σήμερα;

ΠΡΩΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Οι Εξελίξεις στην Ευρώπη κατά τους Νεότερους Χρόνους (μέσα 15ου αιώνα - αρχές 19ου αιώνα)

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

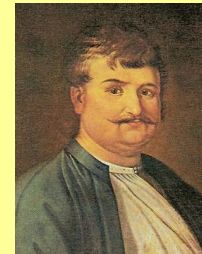
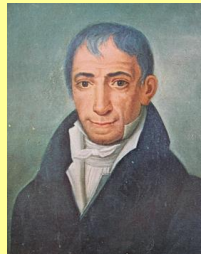
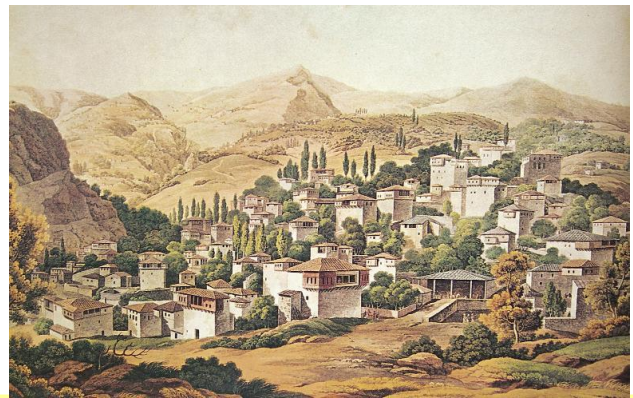
- Η Αναγέννηση είναι μια πνευματική και καλλιτεχνική κίνηση. Ξεκίνησε στα μέσα του 14ου αιώνα από τη Βόρεια Ιταλία και μέσα σε δυο αιώνες διαδόθηκε σε ολόκληρη την Ευρώπη.
- Η Θρησκευτική Μεταρρύθμιση έγινε τον 16ο αιώνα και χώρισε τους λαούς της Δυτικής και της Κεντρικής Ευρώπης σε Καθολικούς και Προτεστάντες (Διαμαρτυρόμενους).

- Οι Γεωγραφικές Ανακαλύψεις του 15ου και του 16ου αιώνα οδήγησαν στην ανακάλυψη άγνωστων έως τότε περιοχών σε άλλες ηπείρους.
- Ο Διαφωτισμός είναι ένα πνευματικό κίνημα που αναπτύχθηκε κυρίως κατά τον 18ο αιώνα και έδωσε έμφαση στη λογική του ανθρώπου. Στη διάρκεια του αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα οι φυσικές επιστήμες.
- Η Αμερικανική και η Γαλλική Επανάσταση ξέσπασαν στα τέλη του 18ου αιώνα. Επηρεάσθηκαν από τις ιδέες του Διαφωτισμού και είχαν ως βασικά τους αιτήματα την ανεξαρτησία, την ελευθερία και την ισότητα.

ΕΝΟΤΗΤΑ Β

Οι Έλληνες κάτω από την οθωμανική και τη λατινική κυριαρχία (1453-1821)

Δεύτερη Ενότητα

Οι Έλληνες κάτω από
την οθωμανική και τη λατινική
κυριαρχία (1453-1821)

Ο Ρήγας Βελεστινλής ψάλλει τον
Θούριο, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη

Εισαγωγή

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς Τούρκους, το 1453, σήμανε την υποδούλωση του ελληνικού κόσμου σε ξένους κυριάρχους για περισσότερους από τέσσερις αιώνες. Μέσα σε δύσκολες συνθήκες, το ελληνικό έθνος στηρίχθηκε κυρίως στην ορθόδοξη πίστη και την ελληνική γλώσσα. Διατήρησε, έτσι, την ιδιαιτερότητα του και διεκδίκησε την ελευθερία του με τη Μεγάλη Επανάσταση του 1821.

Η δεύτερη ενότητα αποτελείται από δέκα κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η κατάκτηση της ελληνικής χερσονήσου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Οι συνθήκες ζωής των υποδούλων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η θρησκευτική και η πολιτική οργάνωση των Ελλήνων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Οι κλέφτες και οι Αρματολοί

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Η οικονομική ζωή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.

**Οι Έλληνες
των παροικιών και
των Παραδουνάβιων
Ηγεμονιών**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7.

Οι δάσκαλοι του Γένους

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8.

**Ο Ρήγας Βελεστινλής και
ο Αδαμάντιος Κοραής**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9.

**Τα κυριότερα επαναστατικά
κινήματα**

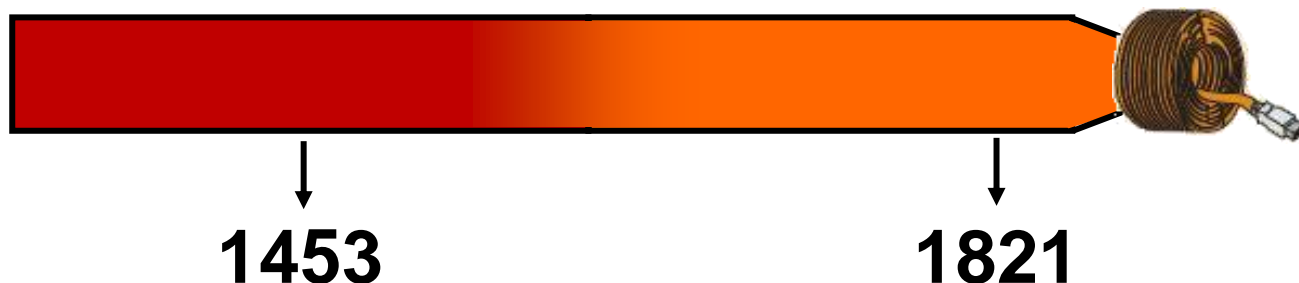

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10.

Οι αγώνες των Σουλιωτών

**Οθωμανική
και λατινική
κυριαρχία**

**Προεπαναστατική
περίοδος**

1453: Άλωση της

Κωνσταντινούπολης

1821: Η Ελληνική Επανάσταση

Κεφάλαιο 1

Η κατάκτηση της ελληνικής χερσονήσου

Μέσα σε δυο αιώνες (15ος-17ος αιώνας) οι Οθωμανοί Τούρκοι κατέκτησαν ολόκληρη σχεδόν την ελληνική Χερσόνησο. Ορισμένες όμως περιοχές παρέμειναν, ήδη από το 1204, για μεγαλύτερο ή μικρότερο χρονικό διάστημα στην κυριαρχία των Λατίνων και κυρίως των Βενετών, των Γενουατών και των Φράγκων.

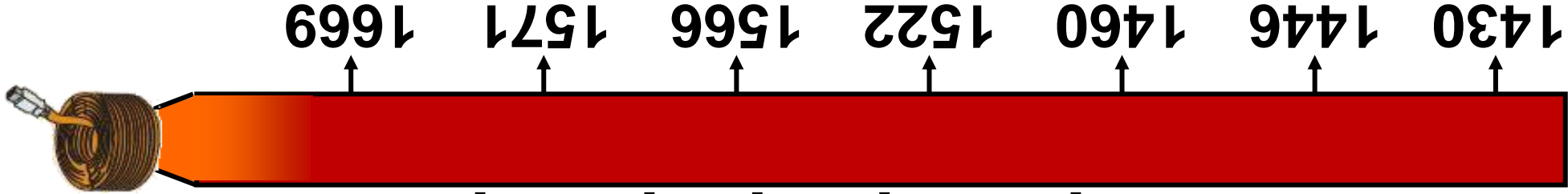

↓ Η εικόνα της προηγούμενης σελίδας: Πρόσφυγες από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία καταφεύγουν στα ελληνοκήνη (15ος αιώνας) Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη

Οι οθωμανικές κατακτήσεις στον ελληνικό χώρο

Οι κατακτήσεις των Οθωμανών Τούρκων

στην ελληνική χερσόνησο

1430: Θεσσαλονίκη-Γιάννενα	1446: Πάτρα
1460: Μιστράς	1566: Χίος
1571: Κύπρος	1669: Κρήτη

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς Τούρκους, το 1453, ήταν η κατάληξη της παρακμής του Βυζαντινού κόσμου. Ήδη από τον 13ο αιώνα η άλλοτε ένδοξη Βυζαντινή Αυτοκρατορία αντιμετώπιζε πολλά πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Ξένες φυλές από το Βορρά και την Ανατολή εισέρχονταν στην περιοχή με ειρηνικό ή βίαιο τρόπο, ενώ Χριστιανοί της Δύσης, κυρίως οι Βενετοί, εκμεταλλεύονταν τα σπουδαιότερα εμπορικά λιμάνια, με αποτέλεσμα τον οικονομικό μαρασμό των εντοπίων. Μέσα σε δύο πενήντα χρόνια ολοκληρώθηκε η ελληνική Χερσόνησος κατακτήθηκε από τους Οθωμανούς Τούρκους. Μόνο τα Ιόνια Νησιά, με εξαίρεση τη Λευκάδα για κάποια χρονικά διαστήματα, δεν πέρασαν ποτέ στην οθωμανική

εξουσία. Παρέμειναν μάλιστα στην εξουσία των Βενετών έως το 1797, οπότε πέρασαν στα χέρια των Γάλλων και στη συνέχεια των Άγγλων. Η περίοδος από την κατάκτηση της ελληνικής Χερσονήσου, στα μέσα του 15ου αιώνα, έως και τη Μεγάλη Επανάσταση του 1821, που οδήγησε στον σχηματισμό του νέου ελληνικού κράτους, ονομάζεται Τουρκοκρατία.

Οι δύο πρώτοι αιώνες της Τουρκοκρατίας ήταν οι δυσκολότεροι για τους Χριστιανούς. Οι δημογραφικές, οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές ήταν μεγάλες. Αρκετοί κάτοικοι μετακινήθηκαν σε ορεινούς τόπους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Επίσης, οι βυζαντινοί άρχοντες εξαφανίστηκαν μετά την Άλωση. Τέλος, αρκετοί λόγιοι έφυγαν στη Δυτική Ευρώπη. Όλα αυτά επηρέασαν

αρνητικά τη συνοχή του ελληνικού πληθυσμού. Τελικά όμως οι υπόδουλοι Έλληνες δεν αφομοιώθηκαν, αφού κατάφεραν να διαφυλάξουν, με τη βοήθεια και της Εκκλησίας, τρία βασικά στοιχεία της εθνικής τους ταυτότητας: τη θρησκεία, τη γλώσσα και την παράδοση.

Από τα μέσα του 16ου αιώνα, η θέση των Ελλήνων στις τουρκοκρατούμενες περιοχές σταδιακά βελτιώθηκε. Την εποχή αυτή μειώθηκαν οι στρατιωτικές συγκρούσεις στην ελληνική Χερσόνησο και περιορίστηκε η φορολογία και το παιδομάζωμα. Οι εξελίξεις αυτές στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, με τη συμβολή των Ελλήνων της Διασποράς, τόνωσαν την παιδεία και οδήγησαν προοδευτικά το έθνος στην εκπαιδευτική αναγέννηση του 18ου

αιώνα, που προετοίμασε το έδαφος για την Απελευθέρωση.

Αρκετά προβλήματα αντιμετώπιζαν και οι Έλληνες υπήκοοι των Βενετών. Έως τον 16ο αιώνα δεν τους επιτρεπόταν η συμμετοχή στη διοίκηση, ενώ οι Βενετοί κατείχαν τα ανώτερα θρησκευτικά αξιώματα και την περιουσία της Εκκλησίας. Αυτοί οι περιορισμοί, σε συνδυασμό με άλλες διακρίσεις, όπως η βαριά φορολογία και η συμμετοχή σε αγγαρείες για την κατασκευή δημοσίων έργων, προκάλούσαν συχνά διαμαρτυρίες ακόμη και εξεγέρσεις εναντίον των κατακτητών, με γνωστότερη την εξέγερση στη Ζάκυνθο το 1628, γνωστή ως «ρεμπελιό των ποπολάρων».

Καθώς όμως περνούσαν τα χρόνια και αρκετές βενετικές κτήσεις

έπεφταν στα χέρια των Οθωμανών Τούρκων, οι Βενετοί άρχισαν να γίνονται πιο φιλικοί προς τους Έλληνες, που είχαν αναλάβει και το βάρος της άμυνας. Οι διακρίσεις σε βάρος των Ελλήνων στις βενετοκρατούμενες περιοχές περιορίσθηκαν επίσης και λόγω της μακράιωνης συνύπαρξης, που συχνά οδηγούσε σε μικτούς γάμους και σε κοινές οικονομικές δραστηριότητες.

Γλωσσάρι

Οθωμανοί Τούρκοι: Οι Τούρκοι που συσπειρώθηκαν γύρω από τον Τούρκο πολέμαρχο Οθμάν (Οσμάν), ο οποίος συγκρότησε το ισχυρότερο τουρκικό κράτος, που ονομάστηκε Οθωμανική Αυτοκρατορία.
Ιόνια Νησιά: Τα νησιά του Ιονίου Πελάγους, τα Επτάνησα.

Δημογραφικές μεταβολές: Οι αλλαγές που σχετίζονται με την αριθμητική σύνθεση του πληθυσμού.

Λόγιος: Αυτός που ασχολείται με τα γράμματα και τις τέχνες· οι συγγραφείς και οι δάσκαλοι.

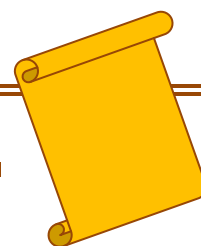
Παιδομάζωμα: Υποχρεωτική στρατολόγηση από τις οθωμανικές αρχές νεαρών αγοριών χριστιανικών οικογενειών, με σκοπό την επάνδρωση του σώματος των Γενιτσάρων και του ανώτατου διοικητικού μηχανισμού της αυτοκρατορίας. Ο θεσμός παρήκμασε από τις αρχές του 18ου αιώνα.

Έλληνες της Διασποράς: Οι Έλληνες που ζούσαν έξω από τα σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Βενετοί: Οι πολίτες της Βενετίας, παραθαλάσσιας πόλης της Βόρειας Ιταλίας και μεγάλης ναυτικής δύνα-

μης. Η Βενετία από τον Μεσαίωνα μέχρι και το 1797 αποτελούσε ανεξάρτητο κράτος ιδιαίτερα ισχυρό, κυρίως χάρη στην εμπορική της δραστηριότητα στην Ανατολή. Για τον λόγο αυτό, ήρθε συχνά σε σύγκρουση με την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Οι πηγές αφηγούνται...

1. Φανταστικός διάλογος ανάμεσα στην Πατρίδα και τους κατοίκους του Ρεθύμνου, οι οποίοι την εγκαταλείπουν μετά την κατάληψη της από τους Οθωμανούς
«- Επειδή και θα μισεύσετε* και να με αρνηθήτε, αμέτε* όλοι στο καλό, και μη μου θυμηθήτε.

- Πώς είναι δυνατόν ποτέ να μην
σου θυμηθούμεν,
σε ξενιτιά που πάμενε, και πράγμα
δεν βαστούμεν;
- Που θενά σταματήσετε, που νάν’
η κατοικιά σας,
τάχα ναυρήτ’ ανάπαυσιν ογιά
παρηγοριά σας;
- Έχομεν τας εικόνας μας
για να τση προσκυνούμεν,
να πολεμούμεν τση εχθρούς πάντα
να τση νικούμεν».

Κωνσταντίνου Ν. Σάθα,
Τουρκοκρατούμενη Ελλάς. Ιστορικόν
Δοκίμιον περί των προς αποτίναξιν
του Οθωμανικού ζυγού Επαναστά-
σεων του ελληνικού έθνους
(1453-1821), Αθήνα 1869, σ. 243.

* θα μισεύσετε = θα ξενιτευτείτε

* αμέτε = πηγαίνετε

2. Διαθήκη της εποχής της Τουρκοκρατίας

**«Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ
Υἱοῦ, καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νυν
καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰῶνων. Ἀμήν.**

**Εδὼ κάνω καταγραφή τῆς δυστυχι-
σμένης οικογένειάς μας, που κατα-
γόμαστε εδὼ καὶ πολλές γενιές ἀπὸ
τὴ Ρούμελη καὶ ἤρθαμε σε αὐτὸ τὸ
νησί τὴ Ζάκυνθο κατατρεγμένοι καὶ
ὄχι γιὰ ἄλλο λόγο... Σαν ἀληθινὸς
χριστιανὸς, νιώθοντας τὴν ἀνάγκη
να εἶμαι ἕτοιμος κάθε ὥρα καὶ
στιγμὴ να υποστῶ τὴν τρομερὴ καὶ
φρικτὴ κρίση τοῦ Θεοῦ, ρύθμισα τὶς
υποθέσεις μου. Πρῶτον, συγχωρῶ
κάθε ἄνθρωπο που με ἔβλαψε καὶ
ζητῶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἀδελφία μου τοὺς
χριστιανούς να με συγχωρέσουν
ὅπου τοὺς πίκρανα καὶ τοὺς ἔβλα-**

ψα. Αφήνω το ελάχιστο βιός μου στον αδελφό μου τον Γιώργη και θέλω να με θάψει χωρίς καθόλου έξοδα και τελετή, να μου αφήσει μόνο το βρακί και το μαύρο πουκάμισο και τίποτε άλλο και να με θάψει. Και αν θελήσει ο πανάγαθος και φιλεύσπλαχνος Θεός και βοηθήσει να ελευθερωθεί το δυστυχισμένο γένος μας από τον τρομερό, απάνθρωπο, αντίχριστο και άσπλαχνο Τούρκο, να ξεθάψει τα κόκαλά μου και τα κόκαλα του μακαρίτη του αδελφού μας Φιλόθεου, που τα έχω κρυμμένα σε μια σακούλα στη σπηλιά που γνωρίζει, και να τα θάψει μαζί και κοντά στα κόκαλα των γονιών μας στην εκκλησία της πατρίδας μας· αλλά το ξαναλέω, όταν ελευθερωθεί και όχι τώρα που είμαστε σκλάβοι. Άλλο τίποτε δεν

έχω να πω, και αυτή είναι η μόνη και η τελευταία μου επιθυμία».

**Κωνσταντίνου Ν. Σάθα, Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα. Ιστορικών Δοκίμιον περί των προς αποτίναξιν του Οθωμανικού ζυγού Επαναστάσεων του ελληνικού έθνους (1453-1821), Αθήνα 1869, σσ. 410-412.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)**

Ματιά στο παρελθόν

**Η άλωση της Πόλης
Η άλωση της Κωνσταντινούπολης αποτέλεσε ένα συγκλονιστικό γεγονός, που συντάραξε όχι μόνο τους κατοίκους της άλλοτε πανίσχυρης Βυζαντινής Αυτοκρατορίας αλλά και όλο τον τότε γνωστό κόσμο. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Πάπας της Ρώμης**

Πίος ο Β΄ χαρακτήρισε την Άλωση ως τον δεύτερο θάνατο του Ομήρου και του Πλάτωνα. Ο ίδιος, μάλιστα, επιχείρησε να οργανώσει μια Σταυροφορία για την απελευθέρωση της Πόλης, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Άλλοι, πάλι, πίστευαν πως η κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης δεν ήταν παρά τιμωρία των Βυζαντινών, σταλμένη από τον Θεό. Η πτώση της «δεύτερης Ρώμης», όπως αποκαλούσαν τη Βασιλεύουσα, είχε ως συνέπεια να προβληθεί η Μόσχα ως «τρίτη Ρώμη», ως νέο δηλαδή θρησκευτικό και πολιτικό κέντρο των Ορθοδόξων Χριστιανών.

1

◀ Ο σουλτάνος Μουράτ Β΄, Κωνσταντινούπολη, Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου

2

◀
**Οι κατακτήσεις
 των Οθωμανών
 και
 των Λατίνων
 τον 16ο αιώνα**

1. ΘΡΑΚΗ	5. ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ
2. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	6. ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ
3. ΗΠΕΙΡΟΣ	7. ΑΙΓΑΙΟ ΠΕΛΑΓΟΣ
4. ΘΕΣΣΑΛΙΑ	

3

4

▲ **Ευγενείς (αριστερά)
 και αστοί (δεξιά) στα Επτάνησα,
 Μουσείο Ζακύνθου**

5

◀ Έλληνες άρχοντες στην Κωνσταντινούπολη κατά τον 16ο αιώνα, Βιέννη, Εθνική Βιβλιοθήκη

▶ Η Κρήτη

6

σε απεικόνιση της εποχής της Βενετοκρατίας, Αθήνα, Συλλογή Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης

👉 Ερωτήματα

- Ποια ήταν τα σπουδαιότερα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι Έλληνες την περίοδο της ξένης κυριαρχίας;
- Με βάση την Πηγή 2, ποια είναι η ελπίδα που εκφράζουν οι υπόδουλοι Έλληνες;

Κεφάλαιο 2

Οι συνθήκες ζωής των υποδούλων

Μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία οι υπόδουλοι Έλληνες ζούσαν δύσκολα, καθώς αντιμετώπιζαν πολλές διακρίσεις, ιδιαίτερα τους πρώτους αιώνες της Τουρκοκρατίας. Πολλές από αυτές είχαν σχέση με τη φορολογία.

Μετά την τουρκική κατάκτηση, οι περισσότερες από τις επιφανείς Βυζαντινές οικογένειες που επέζησαν, μετανάστευσαν κυρίως σε λατινοκρατούμενες περιοχές ή στη Δυτική Ευρώπη. Όσες από αυτές παρέμειναν στην Κωνσταντινούπολη, συγχωνεύθηκαν με Έλληνες που ήρθαν στην Πόλη από την Καραμανία, τον Πόντο ή τα νησιά του Αιγαίου και πλούτισαν ως Βιοτέχνες ή έμποροι. Σχηματίστηκε, έτσι, γύρω από το Πατριαρχείο μία νέα άρχουσα τάξη, οι Φαναριώτες, που από τον 17ο αιώνα ανέπτυξε σημαντικό εθνικό ρόλο σε τομείς όπως η εκπαίδευση.

← Η εικόνα της προηγούμενης σελίδας: Γυναίκες απασχολημένες με διάφορες οικιακές εργασίες, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Αν και θεωρητικά οι Οθωμανοί Σουλτάνοι παραχωρούσαν κάποιες ελευθερίες στους «απίστους» υπηκόους τους, στην καθημερινή ζωή οι περιορισμοί ήταν πολλοί, ιδιαίτερα τους πρώτους αιώνες της Τουρκοκρατίας. Οι Χριστιανοί υποχρεώνονταν να κατοικούν σε φτωχικές συνοικίες των πόλεων και υπηρετούσαν στο στρατό μόνο σε βοηθητικές υπηρεσίες είτε ως ναύτες και οδηγοί. Απαγορεύονταν επίσης οι λιτανείες. Αλλά και οι σοβαρές δικαστικές υποθέσεις που αφορούσαν Χριστιανούς, εξετάζονταν στα μουσουλμανικά ιεροδικεία και όχι στα εκκλησιαστικά δικαστήρια.

Οι σημαντικότερες διακρίσεις όμως αφορούσαν την κατανομή των φόρων. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ενδιαφερόταν εξαιρετικά για την είσπραξή τους, καθώς στα έσοδα από

τη φορολογία στήριζε κατά μεγάλο μέρος τη συντήρησή της. Οι Χριστιανοί επιβαρύνονταν οικονομικά πολύ περισσότερο από τους Μουσουλμάνους, πληρώνοντας πολλούς τακτικούς φόρους, όπως τον κεφαλικό φόρο, τον φόρο εστίας για τις κατοικίες τους, φόρο για τη χρήση της γης (έγγειος) αλλά και για την αγροτική παραγωγή (δεκάτη). Εκτός από τους τακτικούς, υπήρχαν και έκτακτοι φόροι, καθώς και αγγαρείες. Οι διακρίσεις σε βάρος των Χριστιανών ήταν πιο έντονες σε απομακρυσμένες περιοχές. Οι τοπικοί διοικητές, εκμεταλλευόμενοι το γεγονός ότι η κεντρική εξουσία δεν μπορούσε εύκολα να τους ελέγξει, δεν δίσταζαν να τους κακομεταχειρίζονται, ιδίως σε περιόδους ταραχών αλλά και για την ενίσχυση του προσωπικού τους ταμείου.

Τα πιο σκληρά όμως μέτρα που αντιμετώπισαν οι Χριστιανοί, ιδιαίτερα τους πρώτους αιώνες της κατάκτησης, ήταν οι σφαγές και οι αιχμαλωσίες, οι εξισλαμισμοί, το παιδομάζωμα καθώς και η εγκατάσταση τουρκικών και άλλων φύλων σε εύφορα εδάφη, με συνέπεια την αναγκαστική μετακίνηση ελληνικών πληθυσμών στο εξωτερικό ή σε απομονωμένα και ορεινά μέρη στο εσωτερικό.

Οι περισσότεροι υπόδουλοι κατείχαν εκτάσεις γης κυρίως σε άγονες περιοχές ή σε νησιά. Αντίθετα, τα πιο εύφορα κτήματα ανήκαν στο Σουλτάνο και τους Οθωμανούς.

Γλωσσάρι

Λατινοκρατούμενες περιοχές: Έτσι ονομάζονται οι περιοχές, τις οποίες κατείχαν χριστιανικές χώρες της

Δυτικής Ευρώπης και κυρίως η Βενετία.

Καραμανία: Περιοχή στη σημερινή Κεντρική Τουρκία.

Πατριαρχείο: Η ανώτατη θρησκευτική αλλά και πολιτική αρχή των Ορθόδοξων κατά την Τουρκοκρατία. Αποτελεί το κέντρο της Ορθόδοξης Εκκλησίας ανά τους αιώνες. Η έδρα του Βρίσκεται ακόμη και σήμερα στη συνοικία Φανάρι της Κωνσταντινούπολης.

Άρχουσα τάξη: Η ανώτερη τάξη κοινωνικά ή οικονομικά.

Ιεροδικείο: Μουσουλμανικό δικαστήριο.

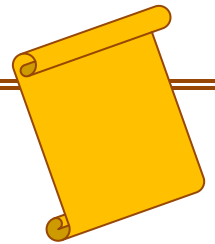
Κεφαλικός φόρος: Σύμφωνα με το νόμο του Ισλάμ, τον φόρο αυτό πλήρωναν όλοι όσοι δεν ήταν Μουσουλμάνοι. Απαλλάσσονταν οι γυναίκες, τα παιδιά, οι ανάπηροι,

οι ιερωμένοι και όσοι κατείχαν κρατικά αξιώματα.

Δεκάτη: Φόρος ίσος με το 1/10 της αγροτικής παραγωγής. Συνήθως καταβαλλόταν σε είδος (π.χ. σιτάρι, ελιές) και σπάνια σε νόμισμα.

Εξισλαμισμός: Η προσχώρηση στη μουσουλμανική θρησκεία.

 Οι πηγές αφηγούνται...

1. Το Παιδομάζωμα

«Ανάθεμα σε, βασιλιά, και τρις
ανάθεμα σε,
με το κακό οπτόκαμες, και το κακό
που κάνεις.

Στέλνεις, δένεις τους γέροντας,
τους πρώτους τους παπάδες
Να μάσης παιδομάζωμα, να κάμης
γενιτσάρους.

Κλαίν' οι γοναίοι τα παιδιά,
κ' οι αδελφές τ' αδέλφια,
Κλαίγω κ' εγώ και καίγομαι και
όσο θα ζω θα κλαίγω.
Πέρσι πήραν τον γιόκα μου, φέτο
τον αδελφό μου».

Δημοτικό τραγούδι από την Ήπειρο

2. Βιαιότητες σε βάρος Χριστιανών
«...Και ο μπέης τους δέχτηκε με
τιμές και χαρά ψεύτικη και αφού του
εξήγησαν ότι παρασύρθηκαν από
τους Φράγκους και πήρανε τα άρμα-
τα αλλά δεν έκαναν κανένα κακό, ο
μπέης τους συγχώρεσε και τους
συμβούλεψε να είναι πάντα φρόνι-
μοι και να κοιτάζουν τη δουλειά τους
και το πρωί μόλις χαράξει να φύ-
γουν. Μάθετε λοιπόν τον τρομερό
δόλο που τους έκαμε ο μπέης και
τον μαρτυρικό τους θάνατο. Το βρά-

δυ διέταξε και τους έπιασαν έναν-
έναν και τους αλυσόδεσαν και τους
έβαλαν σε ένα σκοτεινό μπουντρού-
μι και εκεί με τα σπαθιά τους έσφα-
ξαν όλους, και τους ογδόντα, χωρίς
να λείπει κανένας και ένας μονάχα
από το χωριό Βουνοχώρα, που τον
έλεγαν Δημήτρη Λυκοθανάση, επει-
δή ήταν ανδρειωμένος άνθρωπος,
έσπασε τα σίδερα και αρπάζοντας
το σπαθί ενός δημίου έσφαξε δυο
Τούρκους και τον φρουρό της πύλης
και τρέχοντας σαν ελάφι, γλύτωσε
από το μακελειό· και ύστερα από
πέντε ημέρες αφού έφτασε στο χω-
ριό του πέθανε. Εκτελέστηκαν λοι-
πόν με χίλια βασανιστήρια οι άλλοι
ογδόντα, οι πρώτοι άρχοντες και τα
ανδρειότερα παλικάρια, με δόλο με-
γάλο· μάθετε· είκοσι δύο Γαλαξιδιώ-
τες· τρεις Βουνοχωρίτες· δύο Πεντε-
ορίτες· τρεις Αγιαθυμιώτες· δέκα

Βιτρινιτζώτες· τρεις Κισσελίτες· δύο Βιδαβίτες· είκοσι Λοιδορικιώτες· και δεκατέσσερις Σαλονίταις· όλοι για την πατρίδα και τη θρησκεία, συγχωρεμένοι από όλες τις αμαρτίες!».

**Ευθυμίου Ιερομονάχου,
Χρονικό του Γαλαξειδίου,
επιμέλεια Ηλίας Αναγνωστάκης,
Αθήνα 1985, σσ. 51-53. *
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)**

Ματιά στο παρελθόν

Έλληνες λόγιοι στη Δύση

Από τα μέσα του 14ου αιώνα και ιδίως μετά την Άλωση (1453), οι Έλληνες λόγιοι εγκαταλείπουν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και καταφεύγουν στη Δυτική Ευρώπη. Μαζί τους μεταφέρουν πλήθος από χειρόγραφα της κλασσικής και της βυζαντινής

γραμματείας. Στις νέες πατρίδες τους οι Έλληνες λόγιοι συνεισέφεραν στην άνθιση των ευρωπαϊκών γραμμάτων την περίοδο της Αναγέννησης. Ο Γεώργιος Τραπεζούντιος, ο Καρδινάλιος Βησσαρίων, ο Μανουήλ Χρυσολωράς, ο Ανδρόνικος Κάλλιστος, ο Ιωάννης Αργυρόπουλος, ο Δημήτριος Χαλκοκονδύλης, ο Μάρκος Μουσούρος και ο Ιανός Λάσκαρης υπήρξαν ορισμένοι μόνο από τις σημαντικές προσωπικότητες της εποχής. Από τους κύκλους αυτών ξεκίνησε η πνευματική αναγέννηση των Ελλήνων. Ήδη από τις αρχές του 16ου αιώνα κυκλοφορούν, κυρίως στην Ιταλία, οι πρώτες εκδόσεις κειμένων στα νέα ελληνικά. Εξέχουσες μορφές της ελληνικής τυπογραφίας στην Ιταλία ήταν ο Ζαχαρίας Καλλιέργης και ο Νικόλαος Σοφιανός.

**Ο Ιανός Λάσκαρης, Αθήνα,
Γεννάδειος Βιβλιοθήκη**

**Ο Μανουήλ Χρυσολωράς
σε σκίτσο του 15ου αιώνα,
Παρίσι, Μουσείο Λούβρου**

**Ο Μάρκος Μουσούρος,
Αθήνα, Γεννάδειος
Βιβλιοθήκη**

1

**◀ Βαθμοφόροι Γενίτσα-
ροι, Αθήνα, Γεννάδειος
Βιβλιοθήκη**

2

**Παιδιά ▶
του παιδομαζώματος,
Αθήνα,
Γεννάδειος Βιβλιοθήκη**

Σκηνή από την καθημερινή ζωή στο Εμποριό της Σαντορίνης. Από το Βιβλίο του περιηγητή Choiseul-Gouffier (M.G.A.F.), *Voyage pittoresque de la Grece*, Παρίσι 1782

👉 Ερωτήματα

- Ποιες ήταν οι διακρίσεις σε βάρος των υπόδουλων Ελλήνων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία;
- Ποια τύχη περίμενε τους υπόδουλους Έλληνες σε περίπτωση που δεν υπάκουαν στις διαταγές των Οθωμανών Τούρκων με βάση την Πηγή 2;

Κεφάλαιο 3

Η θρησκευτική και η πολιτική οργάνωση των Ελλήνων

Στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας την θρησκευτική και πολιτική ηγεσία των υπόδουλων Ελλήνων αποτελούσαν ο Πατριάρχης, οι Φαναριώτες και οι προεστοί ή δημογέροντες.

◀ Έλληνας προεστός του 18ου αιώνα με την επίσημη στολή του, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Οι Οθωμανοί Τούρκοι κατήργησαν τη Βυζαντινή διοίκηση στις χώρες που κατέκτησαν. Πιο ανεκτικοί φάνηκαν απέναντι στο Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης, διευρύνοντας τις αρμοδιότητές του. Ο Πατριάρχης, εκτός από θρησκευτικός ηγέτης, ήταν και εκπρόσωπος του ρουμ μιλέτ, των υπόδουλων δηλαδή Ορθόδοξων Χριστιανών και λογοδοτούσε στο Σουλτάνο για τις πράξεις τους. Έτσι, κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας η Εκκλησία δεν είχε μόνο θρησκευτικά καθήκοντα αλλά αποφάσιζε και για ποικίλες υποθέσεις, όπως π.χ. για τις κληρονομιές. Παράλληλα, ο Πατριάρχης είχε τη δυνατότητα να ιδρύει σχολεία και να επιβάλλει ειδική φορολογία στους πιστούς.

Κάποιοι ορθόδοξοι κληρικοί αντιμετώπιζαν την τουρκική κατάκτηση ως θεραπεία σταλμένη από τον Θεό για τα σφάλματα των Βυζαντινών αυτοκρατόρων και του Βυζαντινού λαού. Ωστόσο, υπήρχαν ιεράρχες, όπως ο Πατριάρχης Νεόφυτος ο Β΄, που είχαν επηρεασθεί από τις ευρωπαϊκές ιδέες και αμφισβητούσαν την υποταγή στους Τούρκους. Άλλα μέλη της Ορθόδοξης Εκκλησίας, πάλι, σαν το μοναχό Μάξιμο τον Γραικό που αναγνωρίσθηκε ως άγιος στη Μόσχα, καλλιέργησαν περαιτέρω σχέσεις με τη Ρωσία. Έτσι, οι Ρώσοι ταυτίστηκαν στη σκέψη των υπόδουλων Χριστιανών, με το «ξανθό γένος», που θα ελευθέρωνε την Κωνσταντινούπολη από τους απίστους.

Οι Φαναριώτες αποτελούσαν μία άλλη ηγετική ομάδα των Ελλήνων κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Επρόκειτο για ορισμένες πλούσιες οικογένειες που ζούσαν στη συνοικία Φανάρι της Κωνσταντινούπολης, την έδρα του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Είχαν αξιόλογη μόρφωση, γνώριζαν ξένες γλώσσες και ανελάμβαναν υψηλά αξιώματα στην οθωμανική διοίκηση. Οι Φαναριώτες, όπως και οι ιεράρχες, ήταν απόλυτα εξαρτημένοι από τις διαθέσεις του κάθε Σουλτάνου.

Εκτός από τις δύο προηγούμενες ομάδες, μεγάλη εξουσία είχαν οι κοινοτικοί άρχοντες της εποχής, γνωστοί ως επίτροποι, δημογέροντες, προεστοί και κοτζαμπάσηδες. Οι Τούρκοι αναγκάστηκαν να σεβαστούν την τοπική ηγεσία κάθε χωριού, επειδή οι ίδιοι δεν είχαν

κατάλληλα οργανωμένο διοικητικό μηχανισμό για να υπολογίζουν τον φόρο που αναλογούσε σε κάθε κάτοικο. Με το πέρασμα του χρόνου, αρκετοί κοινοτικοί άρχοντες απέκτησαν μεγάλη περιουσία και πολιτική δύναμη.

Γλωσσάρι

Ρουμ μιλέτ: Έτσι αποκαλούνταν όλοι οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί υπήκοοι του Σουλτάνου, ανεξαρτήτως γλώσσας και εθνικότητας.

Λογοδοτώ: Είμαι υπεύθυνος απέναντι σε κάποιον.

«Ξανθό γένος»: Φράση που συναντάται συχνά σε κείμενα της περιόδου της Τουρκοκρατίας και έχει το νόημα ενός ισχυρού λαού με ξανθά μαλλιά, ο οποίος θα βοηθούσε στην απελευθέρωση του Γένους.

Οι πηγές αφηγούνται...

1. Τι είναι το «Ρωμαϊκό»

«Ρωμαϊκόν. Στις ψυχές όλων των απλών Χριστιανών, που ήταν υποτελείς στο κράτος της Τουρκίας εδώ και τέσσερις αιώνες (αφότου δηλαδή κυριεύτηκε από τους Τούρκους η λεγόμενη Ευρωπαϊκή Τουρκία και έπειτα η ίδια η Κωνσταντινούπολη) διαφυλασσόταν η ιδέα και η ελπίδα της απελευθέρωσης και ανάκτησης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας με το όνομα “ρωμαϊκόν”. Έλαβε την ονομασία αυτή από τους Ρωμαίους αυτοκράτορες της Κωνσταντινούπολης, από τους οποίους ονομάστηκε και ολόκληρη η Βυζαντινή Αυτοκρατορία Ρωμαϊκό Κράτος ή και απλώς “Ρωμαϊκόν”, το οποίο ισοδυναμεί με τη λέξη “ελευθερία” για τους χριστιανούς υπόδουλους

της Τουρκίας. Αυτή λοιπόν η ιδέα, “ρωμαίικον” έμεινε ριζωμένη στις καρδιές των χριστιανών Ελλήνων και ομοθρήσκων...».

Γεωργίου Γαζή, γραμματικού του Καραϊσκάκη, Λεξικόν της Επανάστασεως και άλλα έργα, επιμέλεια Λ. Βρανούσης, Ιωάννινα 1971, σ. 132.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. Οι δημογέροντες

«Αλλά σε κάθε πόλη και χωριό, εκτός από την εξουσία του Αρχιερέα, υπήρχε και άλλη, καθαρά κοσμική, εκείνη των αποκαλούμενων Προεστών ή Δημογερόντων και στα τουρκικά Κοτσαμπάσηδων. Αυτοί σε άλλα μέρη προέρχονταν από τις ισχυρές οικογένειες, ενώ σε άλλα εκλέγονταν από τη συνέλευση των Χριστιανών. Συγκέντρωναν τους

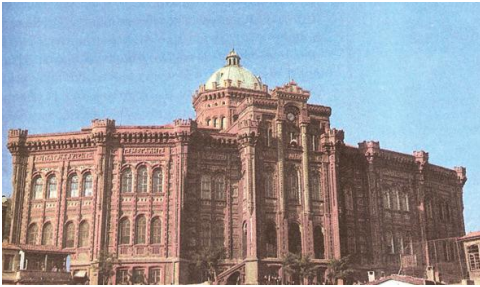
φόρους από τους ομόθρησκούς τους και τους παρέδιδαν στην εξουσία, είχαν μεγάλη δύναμη και λογοδοτούσαν στους Τούρκους. Οι Δημογέροντες κρατούσαν και ξεχωριστό ταμείο, το οποίο όμως ήταν συνήθως καταχρεωμένο».

Κ.Μ. Κούμα, Ιστορία των ανθρωπίνων πράξεων, τόμ. 12, Βιέννη 1832, σσ. 537-539.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

Ματιά στο παρελθόν

Ο Πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρης
Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρης (1572-1637) ήταν ένας από τους πιο σημαντικούς πατριάρχες την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Υπήρξε λάτρης των γραμμάτων και εργάστηκε εντατικά για την πνευμα-

τική άνοδο του υπόδουλου έθνους.
Έτσι, επαναλειτούργησε την Πα-
τριαρχική Σχολή της Κωνσταντινού-
πολης, ίδρυσε τυπογραφείο και
εξέδωσε την πρώτη μετάφραση της
Καινής Διαθήκης στα νέα ελληνικά.

Η Πατριαρχική Σχολή
της Κωνσταντινού-
πολης

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης
Κύριλλος Λούκαρης Αθήνα,
Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

◀ Ο Οικουμενικός
Πατριάρχης με
τη συνοδεία
του, Αθήνα,

Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

2

◀ Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Γεννάδιος Σχολάριος συνομιλεί με τον σουλτάνο Μεχμέτ Β΄, Αθήνα,

Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

3

▶ Προεστός Αιγαιοπελαγίτης, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

👉 Ερωτήματα

- Ποια ήταν η θέση και ο ρόλος του Οικουμενικού Πατριαρχείου κατά την Τουρκοκρατία;
- Με βάση την Πηγή 2, πώς εκλέγονταν οι δημογέροντες και ποιες αρμοδιότητες είχαν;

Κεφάλαιο 4

Οι Κλέφτες και οι Αρματολοί

Πολλοί ήταν οι Έλληνες που αντιστάθηκαν στην οθωμανική κυριαρχία. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν οι Κλέφτες, που ζούσαν συνήθως στα βουνά. Αλλά και οι Αρματολοί, παρόλο που διορίζονταν από τους Τούρκους, συχνά βοηθούσαν τους κλέφτες.

◀ Παλικάρι σε πορεία, έργο του Th. Leblanc, Πινακοθήκη Μουσείου Πύλου

Καθώς οι Οθωμανοί Τούρκοι επέκτειναν την κυριαρχία τους στη βαλκανική Χερσόνησο, είχαν να αντιμετωπίσουν διάφορες εξεγέρσεις από ομάδες Ελλήνων που συνέχιζαν την παράδοση των πολεμιστών του Βυζαντίου.

Ένας από τους σημαντικότερους πολεμιστές ήταν ο Κορκόδειλος Κλαδάς, ο οποίος είχε για ορμητήριο του τη Μάνη, μία από τις λίγες περιοχές που δεν υποτάχθηκαν στους Τούρκους. Οι Μανιάτες ήταν ορεσίβιοι, που «αγρυπνούν νύχτα μέρα για να διατηρήσουν την ελευθερία τους και δεν εννοούν να αναγνωρίσουν κανένα ηγεμόνα επί της γης», όπως τους περιέγραψε Γάλλος περιηγητής.

Άλλοι ένοπλοι Έλληνες κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας ήταν οι Κλέφτες. Οι κλέφτες ζούσαν στην

ύπαιθρο και είχαν τα λημέρια τους σε δύσβατα μέρη. Ήταν οργανωμένοι σε μικρές ομάδες, η καθεμιά με τον καπετάνιο της και το δικό της μπαϊράκι. Βασικό χαρακτηριστικό των κλεφτών ήταν η εχθρότητα που ένιωθαν για τους Τούρκους και γενικά για την εξουσία, στοιχείο που τους έκανε αγαπητούς στο λαό. Έτσι, οι κλέφτες έγιναν σύμβολο της αντίστασης των υπόδουλων Ελλήνων ενάντια στους κατακτητές. Προκειμένου να αντιμετωπίσουν τους κλέφτες και να αποκαταστήσουν την ασφάλεια στην ύπαιθρο, οι Οθωμανοί Τούρκοι χρησιμοποιούσαν ένοπλους Έλληνες, πρώην κλέφτες, τους αρματολούς. Ωστόσο οι Αρματολοί, παρόλο που ήταν βοηθητικά στρατεύματα των Τούρκων, συνεργάζονταν συνήθως με τους κλέφτες. Παρατηρήθηκε έτσι

το φαινόμενο, ιδιαίτερα κατά τους τελευταίους αιώνες της Τουρκοκρατίας, πολλοί αρματολοί να εγκαταλείπουν τις θέσεις τους και να προσχωρούν στις τάξεις των κλεφτών.

Φημισμένοι αρματολοί ήταν ο Γεώργιος Ανδρίτζος, ο Κατσαντώνης στη Ρούμελη, ο Νικοτσάρας στον Όλυμπο, οι Σουλιώτες Γεώργιος Μπότσαρης και Λάμπρος Τζαβέλλας και πολλοί άλλοι. Αρκετοί από τους γιους, τους συγγενείς ή τα πρωτοπαλικάρά τους συμμετείχαν αργότερα στη Μεγάλη Επανάσταση του 1821.

Γλωσσάρι

Ορεσίβιος: Αυτός που κατοικεί στα ορεινά.

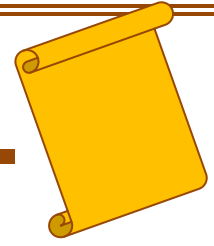
Περιηγητής: Έτσι αποκαλούνταν παλαιότερα όσοι ταξίδευαν.

Αρκετοί περιηγητές κατέγραψαν έπειτα τις εντυπώσεις τους από το ταξίδι, όσα τους φάνηκαν σημαντικά, τις δυσκολίες και τα προβλήματα που συνάντησαν. Πολλοί Ευρωπαίοι περιηγητές ταξίδεψαν στον ελληνικό χώρο και γενικότερα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά την Τουρκοκρατία και συνέγραψαν βιβλία με τις εντυπώσεις τους, τα οποία αποτελούν σημαντικές ιστορικές μαρτυρίες.

Λημέρι: Το κρησφύγετο των Κλεφτών και των Αρματολών την περίοδο της Τουρκοκρατίας.

Μπαϊράκι: Λάβαρο, σημαία (από την τουρκική λέξη bayrak).

Οι πηγές αφηγούνται...

1. Του Νικοτσάρα

«Ο Νικοτσάρας πολεμά με τρία
βιλαέτια*,
τη Ζίχνα και το Χάντακα, το έρημο
το Πράβι.

Τρεις μέρες κάνει πόλεμο, τρεις
μέρες και τρεις νύχτες.
χιόνι έτρωγαν, χιόνι έπιναν και
τη φωτιά βαστούσαν.

Τα παλικάρια φώναξε στες
τέσσερες ο Νίκος:
«Ακούστε παλικάρια μου, ολίγα
κι αντρειωμένα,
σίδερο βάλτε στην καρδιά και
χάλκωμα στ' αστήθι,
αύριο πόλεμο κακό έχουμε με
τους Τούρκους,
αύριο να πατήσουμε, να πάρουμε
το Πράβι».

**Το δρόμο πήραν σύνταχα*
κι έφτασαν στο γεφύρι,
Ο Νίκος με το δαμασκή*
τον άλυσό του κόφτει.
Φεύγουν οι Τούρκοι σαν τραγιά,
πίσω το Πράβι αφήνουν».**

**Αλέξης Πολίτης (επιμ.),
Το δημοτικό τραγούδι. Κλέφτικα,
Αθήνα 1973, σ. 58.**

---

* βιλαέτια = επαρχίες

* σύνταχα = το πρωί

* δαμασκή = είδος σπαθιού. Εδώ
πρόκειται για τσεκούρι

2. Τι ήταν οι κλέφτες

«Το “κλέφτης” ήτον καύχημα. Έλεγε “είμαι κλέφτης” και η ευχή των πατέρων ενός παιδιού ήτον να γίνη κλέφτης. Το “κλέφτης” εβγήκε από την εξουσία. Εις του πατρός μου τον καιρό, ήτον ιερό πράγμα να

πειράξουν Έλληνα. Και όταν οι κλέπται ήρχοντο εις συμπλοκή με τους Τούρκους, όλοι οι γεωργοί άφηναν το ζευγάρι*, καί επάγαιναν να βοηθήσουν τους κλέπτας. Εις τας ημέρας μου επειράζοντο* καί Έλληνες ομοφρονούντες* με τους Τούρκους. Όταν ήλθε ο Ανδρούτσος, ο πατέρας του Οδυσσέως, εγνωρίσθηκα εις την Μάνη, και τον εσυντρόφευσα έως εις την Κόρινθο. Εις τον κατατρεγμό μας, διά δεκαπέντε ημέραις ούτε εκοιμώμεθα ούτε ετρώγαμε, εσώσαμε τα φουσέκια*, καθημέρα πόλεμο».

Κολοκοτρώνη Απομνημονεύματα,
Καταγραφή Γ. Τερτσέτη, επιμέλεια
Τάσος Βουρνάς, Αθήνα 1983, σ. 64.

---

* το ζευγάρι = τις αγροτικές
εργασίες

- * **επειράζοντο = τιμωρούνταν**
- * **ομοφρονούντες = αυτοί που συνεργάζονταν**
- * **εσώσαμε τα φουσέκια = ξοδέψαμε τα πυρομαχικά**

Ματιά στο παρελθόν

Ο Νικοτσάρας

Ο Νικοτσάρας αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση αρματολού, ο οποίος έγινε κλέφτης. Το 1794 διαδέχθηκε στην ηγεσία του αρματολικιού του Ολύμπου τον δολοφονημένο πατέρα του. Από το 1801 έως το φθινόπωρο του 1802, με ορμητήριο το Άγιο Όρος, πραγματοποίησε ναυτικές επιχειρήσεις κατά των Τούρκων. Το 1806 συμμετείχε επίσης ενεργά, στο πλευρό του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, στις επιθέσεις

εναντίον των Τούρκων, που οργανώθηκαν από τους Ρώσους στη Ζάκυνθο. Λίγο αργότερα συνεργάστηκε με τον Ρώσο ναύαρχο Δημήτριο Σινιάβιν στην Τένεδο και το Άγιο Όρος. Την ίδια περίοδο έδρασε στη Μακεδονία, δίνοντας δύο τριήμερες μάχες: την πρώτη στο βουνό Μένοικο κατά του βαλή της πόλης των Σερρών Ισμαήλ Μπέη και την δεύτερη στη γέφυρα του ποταμού Αγγίτη, κοντά στο Πράβι (σημερινή Ελευθερούπολη Καβάλας). Πέθανε τον Ιούνιο του 1807 στον Όλυμπο και ενταφιάστηκε στη Σκιάθο.

Ο Νικοσάρας

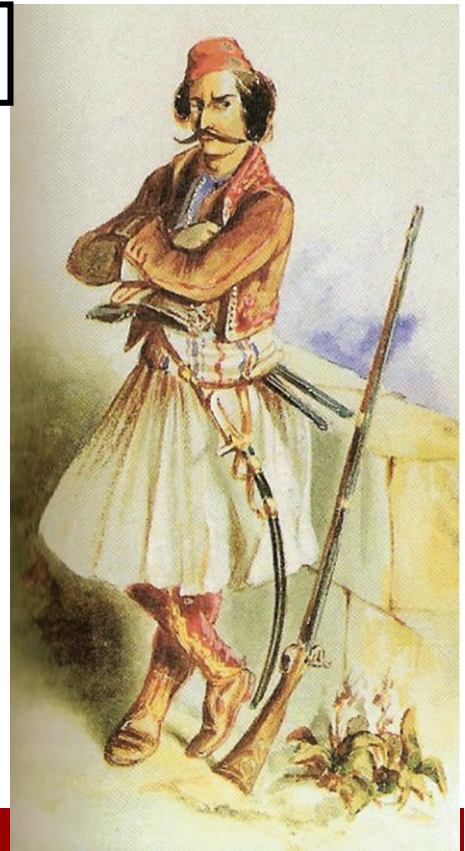

1

◀ **Αρματολός,
ελαιογραφία
του Richard
Bonington, Αθήνα,
Μουσείο Μπενάκη**

2

▶ **Κλέφτης, σχέδιο
του Thomas Hope,
Αθήνα, Μουσείο
Μπενάκη**

👉 **Ερωτήματα**

- Σε τι διέφεραν οι κλέφτες από τους αρματολούς;
- Με βάση την Πηγή 2, πώς αντιμετώπιζαν κατά την Τουρκοκρατία οι Έλληνες αγρότες τους κλέφτες;

Κεφάλαιο 5

Η οικονομική ζωή

Η σταδιακή παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έδωσε τη δυνατότητα στους υπόδουλους Έλληνες να αναπτύξουν οικονομική δραστηριότητα, κυρίως εμπορική και να πλουτίσουν από αυτήν. Οι εμπορικές σχέσεις με τη Δύση τους έφεραν σε επαφή και με τις επαναστατικές ιδέες του τέλους του 18ου αιώνα στη Δυτική Ευρώπη.

◀ Έλληνας
έμπορος,
λιθογραφία,
Αθήνα,
Γεννάδειος
Βιβλιοθήκη

Η οικονομία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στηριζόταν κυρίως στις αγροτικές καλλιέργειες (σιτάρι, κριθάρι, βαμβάκι, καπνός, λάδι, σταφίδα). Οι κτηνοτρόφοι, είτε ζούσαν μόνιμα σε ένα μέρος είτε ήταν νομάδες, πρόσφεραν μαζί με τους αγρότες πρώτες ύλες στη βιοτεχνία για την παραγωγή νημάτων και υφαντών. Η παραγωγή ικανοποιούσε κυρίως τις ανάγκες του σπιτιού. Όσα προϊόντα τους περίσσευαν, οι γεωργοί τα πουλούσαν στις τοπικές αγορές ή τα διέθεταν στο εξωτερικό, με αντάλλαγμα κυρίως βιομηχανικά εργαλεία και άλλα προϊόντα.

Όμως οι γεωγραφικές ανακαλύψεις, η χρήση νέων εμπορικών δρόμων και ο τερματισμός των κατακτήσεων συνέβαλαν στην παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι

έμποροι από τη Δυτική Ευρώπη δεν ήταν υποχρεωμένοι πλέον να περνούν από το έδαφός της για να πάνε στην Ινδία ή την Κίνα. Έτσι τα κρατικά της έσοδα από τους φόρους του εμπορίου σταδιακά μειώθηκαν και το νόμισμά της υποτιμήθηκε. Προοδευτικά η οικονομική δραστηριότητα πέρασε κυρίως στα χέρια των υπηκόων του Σουλτάνου και ιδιαίτερα των Ελλήνων.

Δύο ακόμη παράγοντες ωφέλησαν τους Έλληνες: οι συνθήκες του Κάρλοβιτς (1699) και του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), που υπέγραψε η ηττημένη Οθωμανική Αυτοκρατορία, επέτρεψαν, κυρίως στην Αυστρία και τη Ρωσία, να επηρεάζουν τις εξελίξεις στο εσωτερικό της. Επίσης, οι Διομολογήσεις, δηλαδή οι εμπορικές συμφωνίες που έκαναν οι δυτικές χώρες με τους Οθωμα-

νούς Σουλτάνους, ευνόησαν το ελληνικό εμπόριο και τη ναυσιπλοΐα, αφού έδωσαν τη δυνατότητα στους Έλληνες να υψώνουν στα καράβια τους τις σημαίες των χωρών αυτών.

Έτσι, οι Έλληνες έμποροι επέκτειναν τη δραστηριότητά τους στην Κεντρική και τη Δυτική Ευρώπη καθώς και τη Ρωσία, ίδρυσαν στα μέρη αυτά σημαντικές παροικίες και ανέλαβαν μεγάλο μέρος του εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου της Δύσης με την Ανατολή, κερδίζοντας πολλά πλούτη. Μαζί όμως με τα αγαθά έφταναν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και οι επαναστατικές ιδέες, που επικρατούσαν την εποχή αυτή στην Ευρώπη. Παράλληλα σχηματίστηκε ένας αξιόλογος ελληνικός εμπορικός στόλος, με πληρώματα έμπειρα στη ναυσιπλοΐα αλλά και στην αντιμετώπιση των πειρα-

τών. Μεγάλες πόλεις, όπως η Κοζάνη, η Μοσχόπολη, τα Ιωάννινα, η Θεσσαλονίκη αλλά και νησιά, όπως η Χίος, η Ύδρα και τα Ψαρά, έγιναν σημαντικά κέντρα του ελληνικού εμπορίου.

Η οικονομική άνθηση, ο πολυάριθμος εμπορικός στόλος και οι εύπορες παροικίες του εξωτερικού βελτίωσαν τη θέση των Ελλήνων, παραμονές της Μεγάλης Επανάστασης του 1821. Από αυτούς λοιπόν τους πλούσιους εμπόρους αναδείχθηκαν εκείνοι που πρωταγωνίστηκαν αργότερα στον ξεσηκωμό του γένους μαζί με τους υπόλοιπους παραδοσιακούς ηγέτες του υπόδουλου ελληνισμού.

Γλωσσάρι

Νομάδες: Αποκαλούνται οι πληθυσμοί που δεν είναι μόνιμα

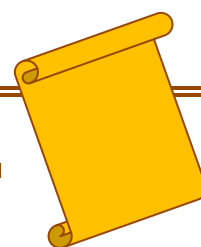
εγκατεστημένοι σε έναν τόπο, αλλά μετακινούνται διαρκώς για την επιβίωσή τους.

Υποτίμηση νομίσματος: Η μείωση της αξίας ενός νομίσματος.

Συνθήκη: Γραπτή συμφωνία ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα κράτη, που ρυθμίζει τις μεταξύ τους σχέσεις, συνήθως μετά από πόλεμο.

Παροικία: Η εγκατάσταση ανθρώπων και η συγκρότηση κοινότητας σε ένα ξένο κράτος.

 Οι πηγές αφηγούνται...

1. Εμπορικές συναλλαγές

«4 Αυγούστου 1695. Ο Ιωάννης Πέγιος από την Καστοριά γράφει “...σου έστειλα με το γαλλικό καράβι 68 μικρά δέματα κερι, 46 σακιά μαλλί και με το σημερινό 20 μικρά

δέματα κερι, καλά προφυλαγμένα, και 18 σακιά μαλλί και είναι όλο το κερι 88 μικρά δέματα και όλο το μαλλί 64 σακιά και να τα πουλήσεις στην πιο καλή τιμή. Μάθε πως με τον πατέρα σου είμαστε τσακωμένοι και πιστεύω πως έστειλε να μου κατασχέσουν μέρος της περιουσίας και να με ντροπιάσει και μην βάλεις στο μυαλό σου ότι δεν έχω διαφορά με αυτόν, παρά έκαμε συντροφιά με άλλους φίλους και μου το έκαμαν αυτό σήμερα”».

Κωνσταντίνου Δ. Μέρτζιου, Μνημεία μακεδονικής ιστορίας, έκδοση, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 211. (Απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. Συμφωνία μίσθωσης εμπορικού πλοίου

«Ναυλοσύμφωνο, 10 Οκτωβρίου 1502.

**Ο κυρ Αντώνης ο Αντίππας ο
καραβοκύρης, πάνω στο καράβι
μου διαβεβαιώνω ότι συμφώνησα
με τον υποφαινόμενο έμπορο
Καλογιάννη τον Αβράμη του
σεβαστού Εμμανουήλ να ναυλώσω
το καράβι αυτό και δεσμεύομαι ότι
θα είναι έτοιμο, επανδρωμένο με
άξιους ναύτες για να κάνουν το
ταξίδι αυτό, αν θέλει ο Θεός στους
συμφωνημένους τόπους...».**

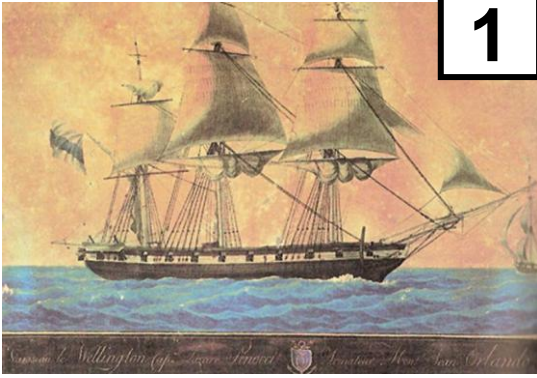
**Εμμανουήλ Τοξότης Νοτάριος
Κερκύρας. Πράξεις (1500-1503),
επιμέλεια Ελένη Αγγελομάτη-
Τσουγκαράκη & Γιάννης Κ.
Μαυρομάτης, Κέρκυρα 2007, σ. 160.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)**

Ματιά στο παρελθόν

Τα Αμπελάκια

Τα Αμπελάκια είναι μια κοινότητα στο νομό Λάρισας, στις πλαγιές του βουνού Όσσα. Κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη, κυρίως λόγω της νηματουργίας, της επεξεργασίας δηλαδή του βαμβακιού και της μετατροπής του σε νήμα. Την ίδια περίοδο στα Αμπελάκια κατοικούσαν 6.000 περίπου Έλληνες. Εκεί, το 1778 δημιουργήθηκε ο πρώτος συνεταιρισμός στον κόσμο, με την ονομασία «Κοινή Συντροφία και Αδελφότης των Αμπελακίων», που ασχολείτο με την παραγωγή, επεξεργασία, βαφή και εμπορία κόκκινων νημάτων.

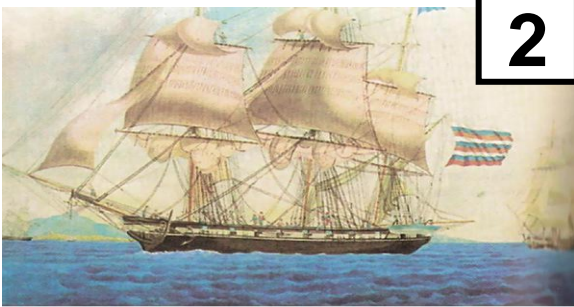

1

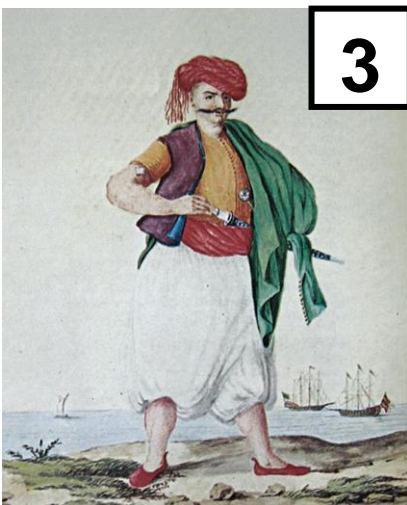
◀ Το πλοίο του
Υδραίου καπετά-
νιου Ιωάννη
Ορλάνδου,
υδατογραφία,

Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

2

◀ Πλοίο από
την Ύδρα,
Πειραιάς, Ναυτικό
Μουσείο Ελλάδος

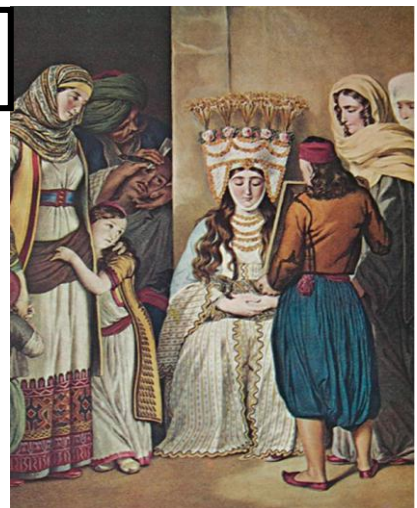

3

◀ Έλληνας ναυτικός,
Αθήνα, Γεννάδειος
Βιβλιοθήκη

4

▶ Αθηναία νύφη ετοιμά-
ζεται για τον γάμο,
Αθήνα, Γεννάδειος
Βιβλιοθήκη

5

Παζάρι
στην πόλη
της Λάρισσας

Σκηνή από την
αγροτική ζωή,
Παρίσι, Εθνική
Βιβλιοθήκη

6

7

▲ Ζωγραφική απεικόνιση
της αθηναϊκής αγοράς κοντά
στη βιβλιοθήκη του Αδριανού,
Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

👉 Ερωτήματα

- Ποιοι υπήρξαν οι Λόγοι της μεγάλης ανάπτυξης που γνώρισε η ελληνική ναυτιλία κατά τον 18ο αιώνα;
- Ποια ήταν τα πιο συνηθισμένα επαγγέλματα των Ελλήνων κατά την Τουρκοκρατία με βάση τα κείμενα των δυο πηγών και τις εικόνες;

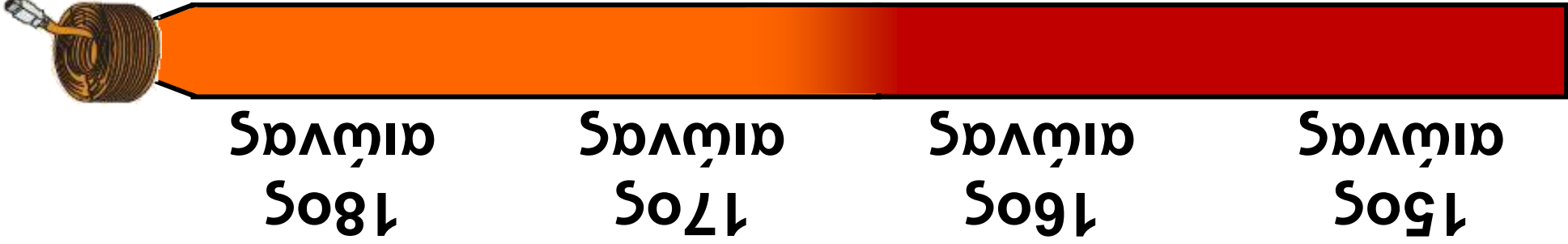
Κεφάλαιο 6

Οι Έλληνες των παροικιών και των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών

Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας αρκετοί Έλληνες έφυγαν από τη γενέτειρά τους και μετανάστευσαν, είτε εξαιτίας των πολέμων είτε για οικονομικούς λόγους, σε άλλες περιοχές. Εκεί δημιούργησαν νέες κοινότητες, τις παροικίες.

↓ Η εικόνα της προηγούμενης σελίδας: Η Τεργέστη αρχές του 19ου αιώνα, χαλκογραφία, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Μεταμόρφωση
κυρίως για
εμπορικούς
λόγους

Αναγκαστική
μεταμόρφωση
-φυλή

Η μετανάστευση των Ελλήνων στο εξωτερικό, κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, πραγματοποιήθηκε κυρίως σε δύο χρονικές περιόδους. Την πρώτη περίοδο, από τον 15ο έως τον 16ο αιώνα, η μετανάστευση ήταν συνήθως υποχρεωτική. Κατά τη διάρκειά της λόγιοι, ευγενείς και στρατιώτες, άλλοτε μόνοι και άλλοτε συνοδευόμενοι από τις οικογένειές τους, εγκατέλειψαν την υπόδουλη Ελλάδα εξαιτίας των πολεμικών συγκρούσεων και της επέκτασης των Τούρκων.

Οι περισσότεροι πρόσφυγες κατάγονταν από νησιά (Κύπρος, Κρήτη) ή παραθαλάσσια μέρη (Μονεμβασιά, Μάνη, Ναύπλιο, Ήπειρος). Εγκαταστάθηκαν κυρίως σε παραθαλάσσιες πόλεις της Ιταλίας καθώς και σε άλλα μέρη της Ευρώπης, ιδρύοντας παροικίες.

Οι Έλληνες μετανάστες εξασκούσαν συνήθως το επάγγελμα του στρατιώτη, του ναυτικού, του τεχνίτη, του εμπόρου, του αντιγραφέα χειρογράφων καθώς και του δασκάλου σε ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Η δεύτερη περίοδος της μετανάστευσης, κατά τον 17ο και 18ο αιώνα, ήταν εθελοντική και ειρηνική, με οικονομικά κυρίως αίτια. Τα εμπορεύματα μεταφέρονταν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία προς την Κεντρική Ευρώπη και τη Ρωσία διά ξηράς από συγκεκριμένους δρόμους, με καραβάνια που διέσχιζαν τα Βαλκάνια. Σε αρκετές πόλεις κατά μήκος αυτών των δρόμων εγκαταστάθηκαν Έλληνες.

Την ίδια περίοδο, Έλληνες από τον Πόντο μετακινήθηκαν στον Καύκασο και την Κριμαία ιδρύοντας παροικίες, με γνωστότερη την

Οδησσό. Οι Έλληνες από τη Μακεδονία εγκαταστάθηκαν κυρίως στη Βιέννη, την Τεργέστη, τη Σερβία και την Ουγγαρία, όπου ασχολήθηκαν με το εμπόριο βαμβακερών, δερμάτων, χαλιών και άλλων ειδών. Αρκετοί Έλληνες, τέλος, δραστηριοποιήθηκαν στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, τη Βλαχία και τη Μολδαβία, περιοχές που κυβερνούσαν Φαναριώτες ηγεμόνες.

Πρώτο μέλημα των Ελλήνων μεταναστών στη νέα τους πατρίδα ήταν η ανέγερση ναού, για να τελούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα και η σύνταξη καταστατικού, για τον τρόπο οργάνωσης της κοινότητάς τους. Στο καταστατικό αναγράφονταν οι σκοποί, η οργάνωση, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των μελών της κοινότητας. Με την πάροδο του χρόνου χτίστηκαν μοναστή-

ρια αλλά και κοινοτικά σχολεία, όπως το Φλαγγινιανό Φροντιστήριο στη Βενετία. Οι Έλληνες μετανάστες φρόντισαν για την έκδοση ελληνικών βιβλίων, περιοδικών και εφημερίδων.

Αυτοί οι μετανάστες που ονομάστηκαν Έλληνες της Διασποράς, με τα πλούτη που απέκτησαν, ενίσχυαν οικονομικά τα ελληνικά σχολεία στις τουρκοκρατούμενες περιοχές και κατασκεύαζαν πολυτελείς κατοικίες στους τόπους καταγωγής τους (π.χ. στη Σιάτιστα, την Καστοριά, την Κοζάνη, τα Ζαγοροχώρια και τα χωριά του Πηλίου), τα λεγόμενα αρχοντικά.

Από τους Έλληνες των παροικιών ξεκίνησε κατά τον 18ο αιώνα η πνευματική αναγέννηση του υπόδουλου έθνους.

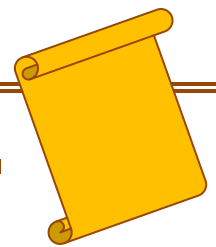
Γλωσσάρι

Καραβάνι: Ομάδα ανθρώπων, συνήθως εμπόρων, που ταξιδεύουν μαζί.

Καταστατικό: Ο γραπτός κανονισμός που καθορίζει τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της παροικίας.

Οι πηγές αφηγούνται...

1. Επιστολή Ελλήνων κατοίκων του Umago, παραθαλάσσιας πόλης στη Βορειοδυτική Ιταλία, προς τον Ιωάννη Λαζάρου

«Στέλνουμε την επιστολή αυτή για να σας ενημερώσουμε ότι είμαστε έντεκα οικογένειες χριστιανοί στη δούλεψη του κυρίου Φραντζέσκι στο Μαγό (Umago)*. Έως τώρα είχαμε έναν παπά Σλάβο και μας είχαν και

**μία εκκλησούλα φράγκικη και κάνα-
με την τελετή, έτσι όπως ορίζει ο
Θεός. Όμως πάει ένας χρόνος, που
ο παπάς μας άφησε και έφυγε και
είμαστε σαν τα πρόβατα χωρίς
βοσκό, που όταν θέλει ο λύκος τα
αρπάζει από αυτά και τρώει, έτσι
είμαστε. Για τον λόγο αυτό απευθυ-
νόμαστε σε σας για την αγάπη του
Χριστού να διευθετήσετε το ζήτημα.
Να το πεις στον Πανιερώτατο Δε-
σπότη και σε όλους τους άρχοντες.
Από σας ζητάμε βοήθεια (ψυχικό)
καθώς είμαστε εβδομήντα ψυχές
μικροί και μεγάλοι και κινδυνεύουμε
να χαθούμε, επειδή είμαστε όλοι
φτωχοί και δεν μπορούμε να κάνου-
με έξοδα να έρθουμε στη Βενετία να
παρουσιαστούμε μπροστά στον
πρόεδρο. Και ο πρόεδρος είναι
φιλεύσπλαχνος και νομίζω πως δεν**

θα μας αφήσει να χαθούμε. Για τον λόγο αυτό σας παρακαλούμε όλοι μας για την αγάπη του Εσταυρωμένου και της Θεοτόκου να μας κάνετε ένα εκκλησάκι για να έχουμε τον παπά μας».

**Αρτέμιδος Ξανθοπούλου-Κυριακού,
«Ειδήσεις για άγνωστη ελληνική αποικία στην Ίστρια τον 18ο αιώνα», Θησαυρίσματα, τόμ. 10 (Βενετία, 1973), σ. 209.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)**

**2. Συγκρούσεις Ελλήνων μεταναστών στην Κορσική με τους ντόπιους
«Οι Κορσικανοί βλέποντας ότι οι Ρωμαίοι (Έλληνες) δεν κινούνται, νόμισαν πως φοβήθηκαν και άρχισαν να πλησιάζουν στη χώρα και να ρίχνουν αμέτρητες τουφεκιές**

και να βγάζουν κραυγές με τύμπανα και κέρατα, φωνάζοντας στους Ρωμαίους και λέγοντας: “Σήμερα είναι η τελευταία σας μέρα και τώρα κληρονομούμε τα σπίτια σας και τα υπάρχοντά σας, θα φάμε τα αμπέλια σας και θα χαρούμε τις γυναίκες σας και τα κορίτσια σας”. Και οι Έλληνες, ποιος να διηγηθεί την ορμή με την οποία όρμησαν εναντίον τους! Έβλεπες εκείνα τα παλικάρια και έτρεχαν τον ανήφορο σαν ελάφια και σε μια στιγμή έφτασαν στα πρώτα ταμπούρια των Κορσικανών και αμέσως τους έβγαλαν έξω. Αυτοί τότε (οι Κορσικανοί) μπήκαν μέσα στα δεύτερα ταμπούρια, εκεί όπου είχαν στερεωμένη τη σημαία τους. Συγκεντρώθηκαν τότε οι πιο δυνατοί και πολέμησαν χωρίς να φοβούνται το θάνατο, γιατί κρατούσαν κοτρόνες και βαρούσαν πίσω

από τις πέτρες φωνάζοντας ο ένας στον άλλο και λέγοντας: “Καρδιά, άνθρωποι του Ρουστίνου καρδιά παλικάρια της Γιουβελίνας! Αχ, Ρωμαίοι, Ρωμαίοι, χαθήκατε γιατί δεν έχετε να κάνετε με τους κασιδιάρηδες τους Βικολάκους αλλά με τους γίγαντες της Καστανίτσας. Παραδοθείτε γιατί χανόσαστε”. Και οι Ρωμαίοι αμίλητοι πλησίασαν από πέτρα σε πέτρα και ο ένας προστάτευε τον άλλο. Και έτσι έκαναν μερικά παλικάρια, που πλησίασαν τους πρόποδες του βουνού, εκεί όπου είχαν τη σημαία και ρίχνοντας μερικές ντουφεκιές αλύπητα δεν μπορεί σαν να αντέξουν, αλλά άφησαν τη σημαία και ολόκληρη την αποσκευή και όποιος μπορούσε να φύγει έφευγε και ο αδελφός παρατούσε τον αδελφό του. Οι υπόλοιποι

Ρωμαίοι είχαν καταστρέψει τα άλλα καταφύγια και τους έδιωχναν σαν γίδια».

Δικαίου Β. Βαγιακάκου, Οι Μανιάται της Διασποράς. Α. Οι Μανιάται της Κορσικής, τόμ. 1, Αθήνα 1970, σ. 30. (Απόδοση στα νέα ελληνικά)

Ματιά στο παρελθόν

Τα караβάνια

Η μετακίνηση των ανθρώπων για εμπορικούς λόγους έξω από τον ελληνικό χώρο γινόταν συνήθως ομαδικά, για λόγους ασφαλείας. Οι πραγματευτές (εμπορευόμενοι) φόρτωναν τα εμπορεύματα καθώς και τα προσωπικά τους είδη σε ζώα, κυρίως μουλάρια. Επρόκειτο για τα λεγόμενα караβάνια. Επειδή οι αποστάσεις ήταν μεγάλες, κατά

μήκος των δρόμων και κοντά σε πηγές ή τρεχούμενο νερό χτίζονταν σταθμοί ή πανδοχεία, που ονομάζονταν χάνια, όπου οι ταξιδιώτες μπορούσαν να ξεκουραστούν και να διανυκτερεύσουν με ασφάλεια.

Ομάδα περιηγητών περνά από την Ήπειρο στη Θεσσαλία.

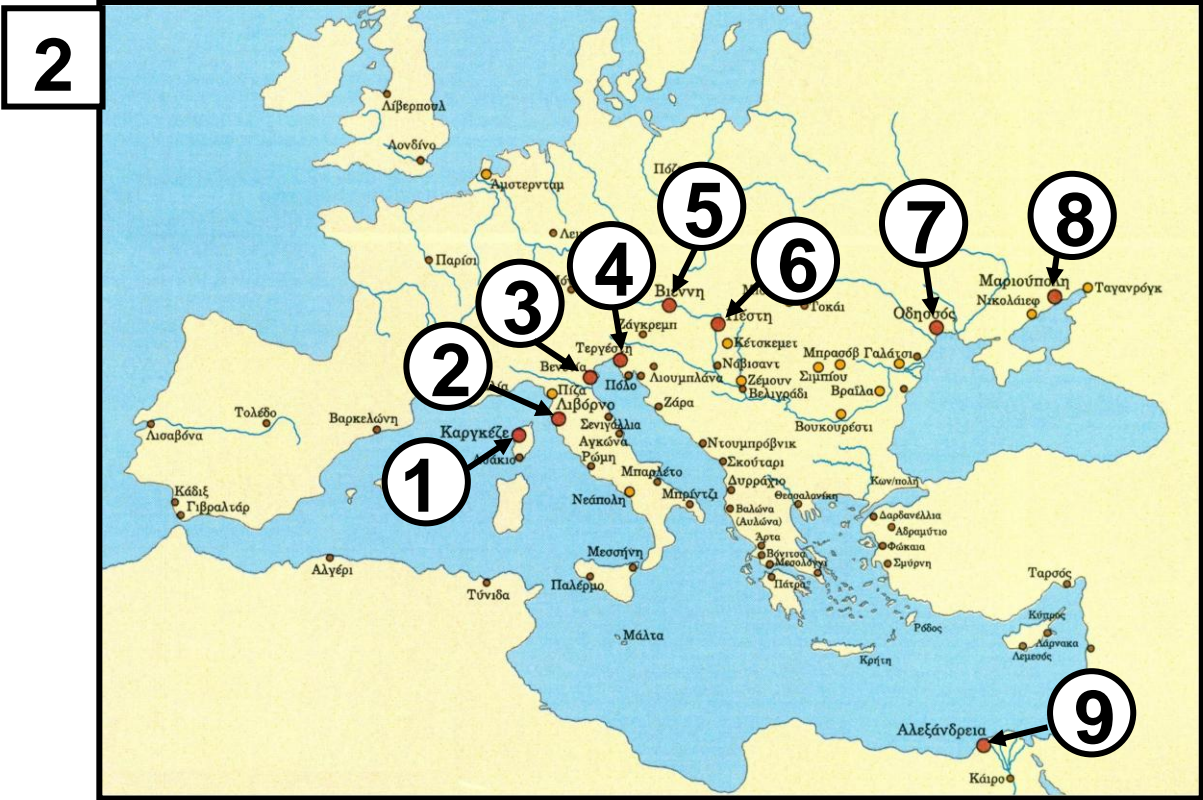
1

◀ Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο εξ απορρήτων

3

◀ Η «οδός Ελλήνων» στην Οδησσό

▲ Τα σημαντικότερα κέντρα της ελληνικής Διασποράς κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, Όλγα Κατσιαρδή-Hering, Ιω. Χασιώτης, Ευρυδίκη Αμπατζή (επιμ.), Οι Έλληνες στη Διασπορά (15ος-21ος αι.), Αθήνα 2006, σ. 12

1. Καργκέζε	6. Πέστη
2. Λιβόρνο	7. Οδησσός
3. Βενετία	8. Μαριούπολη
4. Τεργέστη	9. Αλεξάνδρεια
5. Βιέννη	

4

◀ Άποψη
του Βουκουρεστίου
κατά τον 18ο αιώνα

5

▲ Ο άγιος Νικόλαος, προστάτης
της Αδελφότητας των Ελλήνων
Ορθοδόξων της Βενετίας

6

Η Βιέννη ▶

☞ Ερωτήματα

- Ποιες ήταν οι περίοδοι της μετανάστευσης των Ελλήνων στο εξωτερικό;
- Με βάση την Πηγή 1, ποιο θεωρούν ως το μεγαλύτερο πρόβλημα της κοινότητάς τους οι Έλληνες του Umago;

Περιεχόμενα 1ου τόμου

ΕΝΟΤΗΤΑ Α..... 13

Οι εξελίξεις στην Ευρώπη κατά τους Νεότερους Χρόνους (μέσα 15ου αιώνα - αρχές 19ου αιώνα)

1. Η Αναγέννηση και η Θρησκευτική Μεταρρύθμιση... 19
2. Από τις Γεωγραφικές Ανακαλύψεις στο Διαφωτισμό .. 34
3. Η Αμερικανική και η Γαλλική Επανάσταση 50

ΕΝΟΤΗΤΑ Β..... 67

Οι Έλληνες κάτω από την οθωμανική και τη λατινική κυριαρχία (1453-1821)

1. Η κατάκτηση της ελληνικής Χερσονήσου 71
2. Οι συνθήκες ζωής των υποδούλων 87

3. Η θρησκευτική και η πολιτική οργάνωση των Ελλήνων	100
4. Οι Κλέφτες και οι Αρματολοί...	110
5. Η οικονομική ζωή	121
6. Οι Έλληνες των παροικιών και των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών	133

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.